

Kiss Gábor - Kiss Ádám

Zalaegerszeg közösségi élete

Történeti feltárás

2019.

SZÉCHENYI 2020

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	3
Belváros.....	4
Ola, Landorhegy.....	31
Kertváros.....	34
Páterdomb, Botfa, Zalabesenyő.....	38
Andráshida, Gébárt, Apátfa, Kaszaháza, Nekeresd, Neszele, Pózva, Ságod.....	46
Pózva.....	53
Ságod.....	55
Csácsbozsok.....	58

Bevezetés

Zalaegerszeg története első írásos említésétől, 1247-től hosszú, több mint 770 éves múltra tekinthet vissza,¹ sőt - a ma a város közigazgatási területén található egykori településeket tekintve - a 800 évet is meghaladja; a Zala folyó bal partján fekvő Andráshida (Lovászi néven) és Gébárt első írásos említése 1211-ből való.² A sok kis környező település közül a közlekedési utak találkozásánál fekvő Egerszeg emelkedett ki: vásáros hellyé vált, a XV. századtól mezővárosi kiváltságot élvezett, társadalma rétegződni kezdett. Földesura a XIV. század végétől a veszprémi püspök lett, majd 1777-től a szombathelyi püspökség birtokába került, és maradt is egészen a jobbágyfelszabadításig, így nem került örökösödési osztozkodások kereszttüzebe, határát - benne a hatalmas szőlőhegyekkel, és a tekintélyes méretű Alsóerdővel - megőrizte.³

A város területe egészen a XIX. század végéig változatlan maradt, egyházi igazgatásilag azonban plébániájának fennhatósága alá került a környező települések többsége; ez a viszonyrendszer később, a város közigazgatási területének bővülése folytán visszaköszönt, többnyire a korábbi plébániai filiák kerültek be a város szervezetébe. Az első bővülés 1887-ben Ola kisközség idecsatolását jelentette, mely egy kismemesi lakosságú település volt. Ezt a város kezdeményezte, hogy az ottani kocsmái és vásári haszonvételeket megszerezze. A két világháború között, 1933-ban Kaszaháza egyesült a várossal, benne Neszele és Gébárt (ez utóbbi 1938-ban Andráshidához csatlakozott). 1958-ban került a városhoz Zalabesenyő, 1963-ban Csácsbozsok és Pózva, 1969-ben Andráshida (benne Apátfa, Vorhota, Gébárt), Bazita (benne Toposháza, Zelefa), Ebergény, Ságod (benne Bekeháza), Szentersébethegy, és utolsóként csatlakozott 1982-ben Botfa.⁴ A két világháború között, majd az 1950-es évektől új, addig nem létező városrészek is kialakultak (Páterdomb, Kertváros, Landorhegy) melyek azóta sajátos közösségi életet is kialakítottak- mindennek figyelembevételével először a mai Belvárosnak megfelelő régi Zalaegerszeg közösségi életének alakulását tekintjük át, majd a várostörténetnek, a közigazgatási terület alakulásának megfelelően a peremkerületeket vesszük szemügyre.

¹ Pais Dezső: Ola. In: Magyar Nyelv, 1964. 3. 288. p. (továbbiakban Pais)

² Pais 286-287. p.

³ Simonffy Emil: Bevezetés. In: Zalaegerszeg. Dokumentumok a város történetéhez. Szerk.: Gyimesi Endre. Zalaegerszeg, 1985. 9-12.p. (továbbiakban Simonffy)

⁴ Simonffy 7.p.

Belváros

Az ország három részre szakadása nyomán, a XVI. század második felétől Zalaegerszeg jelentősége megnőtt, a folyamatosan terjeszkedő török hódítók ellenében kiépülő végvárrendszer részévé vált; a Zala folyó és a Válicka-patak összefolyásánál keletkezett mocsár védelmében épült meg a püspöki udvarház továbbfejlesztésével az a vár, amely a XVII. századtól a Kanizsa ellen vetett végvárak központi elemévé vált. A várban lakott a főkapitány helyettese, a vicegenerális, a várban katonák (hajdúk, lovasok) szolgáltak, s a vár védelmében folyamatosan működött a katolikus plébánia és a város is. Lakói között megjelentek a kézművesek, kereskedők. A település a hadjáratok alkalmával csak időlegesen néptelenedett el, lakói meghódoltak a szultánnak, volt török földesuruk is, így némileg biztonságban éltek.⁵

Kanizsa visszafoglalása, 1690 után, a török fenyegetéstől megszabadulva Zalaegerszeg, lassan de biztosan elindult a várossá fejlődés útján, amelyet tovább erősített, hogy a Zala megyei rendek, Batthyány Lajos főispán, a későbbi nádor javaslatára, 1730-32 között itt, a korábbi vár helyén építették fel a vármegye székházát. Ennek - az 1723-ban megalkotott törvény szerint - legfőbb feladata a közgyűlések tartására alkalmas hely működtetése, a vármegyei levéltár iratainak tárolása és vármegye rabjainak őrzése volt. A püspök-földesúr elsősorban a bevételeinek növelésében volt érdekelt – a városiasodás körülményeit, lehetőségeit kihasználva, már nem elsősorban a jobbágyok adójára, vagy robotjára számított, hanem a boltok, kocsmák, malmok, mészárszékek, s a piac jövedelmeire. Évi kilenc országos vásár tartására volt joga városnak, illetve heti piacot is tartottak; mindezekből a földesúrnak nagyobb jövedelme keletkezett, mint a város egyenes adójából és a kilencedek - tizedek hasznából. A gazdálkodásból élő jobbágyok mellett egyre több kézműves, iparos is megtelepedett a városban, szaporodtak a kereskedők, többek között annak következtében, hogy a földesúr támogatta a gazdasághoz, vállalkozásokhoz jól értő izraeliták betelepülését. (Közösségük néhány emberöltő alatt úgy megerősödött, hogy az 1840-es évekre a város lakosságának több mint tíz százalékát tették ki, és ebben az évtizedben megépítették első zsinagógájukat is.) Megjelentek a vármegye tisztviselői is, akik a megye különböző feladatait végezték a városban, házakat vettek és életvitelszerűen is kezdtek itt tartózkodni.⁶

⁵ Simonffy 12-15.p.

⁶ Simonffy 16-18.p

Mindezek a körülmények lehetővé, sőt szükségessé is tették a közösségi élet szervezését a városban. A legkorábbi közösségeket a céhek alkották, melyek a törvények szerint, szakmánként szerveződtek, de nem csupán szigorúan vett szakmai - érdekvédelemért szervezetek voltak, hanem a település egész életére kiterjedő közösségi tevékenységeket is elláttak. Egyik legérdekesebb feladatuk a temetői kápolnák létesítése, gondozása volt: a Kálvária temetőben álló, Szent Kereszt illetve Szent Ilona tiszteletére szentelt kápolnát a szabók és szűrszabók céhe felügyelte, az olai temetőben épült Szent Anna kápolnát a németvarga céh emelte és tartotta karban, a mai Zrínyi Miklós Gimnázium területén álló, később leégett Nepomuki Szent János kápolnát pedig a molnárok céhe.⁷ A céhek a vallási rendezvényeken, körmeneteken is együtt szerepeltek és vonultak fel, céhzászlóikat a templomban őrizték. Felügyelték a szakmájukhoz tartozó inasok képzését, a mesterek munkáját, árképzését, segítették a bajba jutott céhtagokat, azok családját.

Ez az iparos réteg az 1770-es években már legalább 126 család megélhetését biztosította, ennyi jobbágy állapotú családfőt vettek ekkor nyilvántartásba. (A nemes iparosok nem szerepeltek az összeírásban!)⁸ Az iparosok a város társadalmának a továbbiakban is fontos, meghatározó szereplői maradtak, hiszen a környező vidék, különösen a délnyugati irányban húzódó Göcsej sok tekintetben archaikus, rossz közlekedésű, a 20. századig erősen önálló gazdálkodású maradt, így a zalaegerszegi iparosok termékei, szolgáltatásai voltak számukra a leginkább elérhetőek – dolgoztatott az iparosokkal a városi polgárosodó réteg és a környékbeli nemesek is, de ők már nagyobb igényekkel, messzebbre tekintettek, máshonnan is rendeltek. Így az egerszegi iparosok sem szakmai fejlődésben, sem vagyonosodásban nem jutottak előre, sokuk megélhetését az ipar mellett a mezőgazdaság egészítette ki. E konzerválódó réteg egészen a 20. század első feléig meghatározta a város társadalmi összképét, befolyásolta életét, amely a közösségi szerveződések formáiban, tartalmában is jellemző lett.

A város megyeszékhely szerepe sajátos helyzetet eredményezett: az állandó lakosok közé nemesek is egyre nagyobb számban kerültek be, nemcsak iparosként vagy gazdálkodóként, hanem hivatalviselőként, illetve háztulajdonosként is; a megyegyűlésekre a vármegye egész területéről érkeztek a résztvevők, kellett a szállás és ellátás (pl. a Deák-családnak is volt háza a városban) és az ittlétet szórakozással, közös együttléttel is szerették volna színesíteni. Ennek jegyében javasolta Kisfaludy Sándor a megyei vezetésnek a zalaegerszegi kaszinó létesítését:

⁷ Cselenkó Borbála: A zalaegerszegi Mária Magdolna Plébánia és plébániatemplom története a 18-19. században. Zalaegerszeg, 2019. 95-97.;104. p. (továbbiakban Cselenkó 2019.)

⁸ Simonffy 25.p.

„Alig van már Hazánkban megye, város, vagy népesebb helység, hol ily Caszinó, ily társasági egyesület nem állítatott volna. Egyedül Zala vármegye maradt itt hátra, mely egyébiránt hazafiúi önérzéssel mondhatja: hogy *mindenekben*, a mi a Hazának és Nemzetnek Javára, és dicsőségére van, eddig vagy előljárt, vagy az elsővel versenyzett... A jobb épületek a Tisztviselők által elfoglalva lévén, a Karoknak és Rendeknek, kik közül a helybéli egyetlenegy, ronda fogadóban csak kevés szállhat, többnyire oly szűk, alacsony, alkalmatlan, és az egészségnek ártalmas hajlékokban kell magokat megvonniuk, melyekben többnyire az egy hétig vagy tovább is tartani szokott gyűléseknek idejét kiállani vagy lehetetlen, vagy igen nagy egészség kockáztatás és jóllétáldozat. A Caszinó, mint egy jobb épületben gyülekező Egyesület, ez oldalról nagy hiányt és fogyatkozást pótolna annyiból, hogy a Karok és Rendek ott nappalaikat, sőt az éjnek egy részét is, kellemes, barátságos, atyafias, mulatságos társaságban, barátságos beszélgetésekkel, tanácskozásokkal, közlésekkel, játékkal, újság vagy folyóirat /*folyóirat!* / olvasással tölthetnék, változó és különböző kényvek kedvök szerint.”⁹ Kisfaludy javaslata a Széchenyi István által felállított Nemzeti Kaszinó sikerét követően született, és szépen példázza, hogyan képzelte el a - Széchenyi István által egyébként erősen lenézett - helyi nemesség kulturált időtöltését, pallérozódását a művelt, világot járt költő, aki a politikai kultúra javulását is várta volna a kaszinó létrejöttétől. A reformkorban ez a javaslat ugyan megvalósult, 1840-ben megszerveződött a kaszinó, de társadalmi hatását csak jóval később, már megváltozott társadalmi körülmények között tudta kifejteni.

A XIX. század közepén a város fejlődésének az 1848/49-es szabadságharcot követő abszolutisztikus időszak nem igazán kedvezett; nagyon szoros volt a közigazgatási/kormányzati felügyelet, a helyi ügyek intézése is sok bürokratikus akadállyal járt, a közösségi szerveződéseket az állami, rendőri szervek árgus szemmel figyelték, és nem támogatták. A társadalmi rétegződés a polgárosodás irányába mozdult el; Zalaegerszeg esetében természetesen sokkal lassabban, mint pl. a közvetítő kereskedelemről, feldolgozóiparból gyorsan gyarapodó Nagykanizsán. Mindenesetre az látható, hogy a város vezetésében az 1850-es években az értelmiségi foglalkozású lakosok jutottak vezető szerephez, volt köztük orvos, ügyvéd, patikus, uradalmi tisztartó, de földbirtokosok és kereskedők is. Komoly harcot folytattak a városvezetés önállóságáért, a rendezett tanácsú várossá válásért, megállapodtak a püspökséggel a legelők és erdők elkülönítéséről. Így létrejöhett a város lakosaiból álló közbirtokosság, amely már a város vagyonát (erdők, téglagyár) is kezelte; s egy másik fontos szervezetet is létrehozta, a Szépítő Bizottmányt. Ez szintén a helyi polgárság kezdeményezése

⁹ Kisfaludy Sándor: Caszinó felállítása Zalaegerszegen.

volt, és a városfejlesztést volt hivatva szolgálni. Építészeti, közegészségügyi, városrendezési szabályokat alkottak, közüggé tették a városban élést, a város továbbfejlődését – valóban elindították Zalaegerszeget a várossá válás útján.¹⁰ Ez a törekvés aztán újabb lendületet kapott az 1867-es kiegyezést követően – az 1918-ig tartó időszakban a város addig soha nem látott fejlődésen ment keresztül.

Volt egy rövid megtorpanás az 1870-es évek elején, amikor a város vezetésében az iparosok-földművesek kerültek túlsúlyba – ez az erősen konzerválódó, fejlődésben elmaradó társadalmi csoport nem ambicionálta a korábbiakhoz hasonló mértékben a városfejlesztési elképzeléseket, nem akarta vállalni az ezzel járó anyagi terheket. Így az 1871-es közigazgatási törvény hatályba lépése után Zalaegerszeg nagyközségként szerveződött meg, amely sok hátránnyal járt: szolgabírói felügyelet alatt álltak, nem szedhettek városokat megillető bevételeket, nem gyakorolhattak városi jogköröket. Ráadásul a gyorsan polgárosodó, vagyonosodó Nagykanizsa bejelentette ambícióit a megyeszékhely odahelyezésére – ez erősen megriasztotta a helyi értelmiségieket, gazdálkodókat (bár a valóságban ennek a váltásnak nem volt igazi háttere, mert azt a rengeteg építkezést, átszervezést, amellyel a megyeszékhely áthelyezése járt volna, sem Nagykanizsa városa, sem pedig a megye vezetése nem vállalta fel).¹¹ Mindenesetre a városban élő, és folyamatosan gyarapodó polgári, értelmiségi csoportok ezt komoly veszélyként értelmezték, és jelentős erőfeszítéseket tettek a helyzet javítására. Különösen két olyan személyiséget kell kiemelni ebben az időszakban, akik igen sokat tettek a városért és a közösség további összekovácsolásáért: *Udvardy Ignácot*¹² és *Kovács Károlyt*¹³. Mindketten felnőtt korukban, foglalkozásuk által kerültek a városba, és mindkettőjüket a nagyfokú közéleti érdeklődés és a jó szervezőkészség jellemezte. Udvardy pedagógus volt, a községi polgári fiúiskola tanára, igazgatója (ezt az iskolát később, a polgári igényeknek köszönhetően felsőkereskedelmi iskolává fejlesztették). Ő alapította és szerkesztette a város első újságját, a *Zalamegyét*. Számos egyesületnek, sőt a Kaszinónak is ügyvezetője, vezetőségi tagja volt. Kovács Károly ügyvédként került a városba, de hamar bekapcsolódott a közéletbe: szervezőmunkájának köszönhetően újjáalakult a Zalaegerszegi Önkéntes Tűzoltóegyesület, sőt 1882-ben, az ő szervezésében Zalaegerszegen tartották a magyar városok tűzoltóinak kongresszusát is. Szívügye volt a város fejlesztése, így 1885-ben a létrejövő rendezett tanácsú város polgármesterévé választották. Polgármesteri működése idején, 1885-ben katonaság

¹⁰ Gyimesi Endre: Zalaegerszeg rendezett tanácsú várossá válása (1849-1885). In. Zalaegerszeg története. Szerk.. Gyimesi Endre, Seres Péter. Zalaegerszeg. 2017. 98-99.p. (továbbiakban Gyimesi)

¹¹ Uo.. 104-105.p.

¹² <http://adatbazisok.dfmk.hu/zalaiak?p=849>

¹³ <http://adatbazisok.dfmk.hu/zalaiak?p=535>

települt a városba, 1886-ban új kórházat építettek, 1887-ben Ola község egyesült Zalaegerszeggel, 1890-ben végre megérkezett a vasút városba, s az oktatási rendszer – mely addig a községi elemi iskolából, a polgári fiú- és polgári leányiskolából állt – 1895/96-ban kibővült az állami főgimnáziummal.

A kiegyezés után a közösségi élet is megpezdült, számos egyesület, érdekvédelmi szervezet alakult: 1873-ban a zalaegerszegi járás pedagógusai alakították meg egyesületüket, 1877-ben a zalaegerszegi iparosok (két szervezetben, mert a cipészek-csizmadiák külön szerveződtek!); a céhek feloszlata nyomán új szervezetük 1886-ban jött létre „Zalaegerszegi Ipartestület” néven. A földművesek is szervezkedtek, 1877-ben alakult meg a Zalaegerszegi Általános Földművelő Társulat, későbbi nevén Földműves Egylet¹⁴. Reformkori gyökerekre nyúlt vissza a Zalamegyei (Zala vármegyei) Gazdasági Egyesület, amely 1861-től már tömörítette a megye nagyobb birtokosait¹⁵. A Zalaegerszegi Gazdasági Egyesület égisze alatt indult el a város első újságja, a már említett Zalamegye.

A szakmai – érdekvédelmi szerveződések mellett, a polgárosodó társadalom egyre több más típusú, közéleti, kulturális, karitatív, sport szervezetet is létrehozott. Az egyesületek sokszor kínáltak alkalmat arra, hogy a társadalom különböző rétegeiből származó emberek együtt tevékenykedhessenek – a jellemző azonban az volt, hogy inkább e rétegződések mentén szerveződtek. A Kaszinó tagsága elsősorban az úri osztályok tagjait tömörítette, elnöke a főispán volt, de pl. a jegyzője Udvardy Ignác. A kereskedők, iparosok a Polgári Társaskörbe, a későbbi Kereskedelmi Körbe jártak, melynek elnöke dr. Gráner Adolf orvos volt. (Megfelelő helység híján mindkét csoport az akkori Zöldfa - később Korona - szállót használta. Az 1894-ben felújított Arany Bárány Szálló lett azután az úri kaszinó otthona, míg a Kereskedelmi Kör áttette a székhelyét a Kummer kávéházba. Közösségi helyként szolgált a Nemzeti - majd Központ - Kávéház is: ide munkások, kereskedők iparosok jártak, 1912-től pedig a Schütz Frigyes elnökletével megalakult Kereskedő Ifjak Egyletének székhelye lett.) A legkorábbi szerveződések közé tartozik a Deák Kör (1868), a Zalaegerszegi Torna Egylet (1871 - nem azonos a mostani ZTE-vel!), a Tűzoltó Egylet (1874-ben a Zalaegerszegi Torna Egyletből vált ki, a sok fából készült, szalmatető épülettel rendelkező városban stratégiai jelentősége volt), s a Társaskör (1876). Sport- szabadidő- társas egyesületként jött létre a Korcsolyázó Egylet

¹⁴ Megyeri Anna: A boldog békeidők korában és I. világháború idején (1885-1920) .In.: Zalaegerszeg története. Szerk. Gyimesi Endre - Seres Péter. Zalaegerszeg, 2017.137. p.(továbbiakban Megyeri)

¹⁵ Kiss Zsuzsanna: Urak és szolgálk – a Zala Megyei Gazdasági Egyesület tagsága az alakuláskor (1861). In.: Úr és szolga a történettudomány egységében – Társadalomtörténeti tanulmányok. In Memoriam Vári András (1953–2011). Szerkesztette: Gyulai Éva. ME BTK TTI, Miskolc, 2014. pp. 134–139. p.

(1884). Ugyancsak a polgári kor jellegzetes közösségi szerveződései voltak a karitatív, jótékonyági egyesületek: 1870-től működött a Zalaegerszegi Jótékony Nőegylet, mely évente mintegy 30 gyereket látott el cipővel és ruhával, elnöke pedig 26 évig Rosenberg Henriette volt; 1882-ben izraeliták hozták létre a szegényeket támogató Chanukka Egyletet, s valószínűleg katolikus kezdeményezésre, 1883-ban alakult meg a Karácsonyfa Egylet, mely egy időben 400 (!) tagot is számlált.¹⁶ Az Evangélikus Nőegylet a protestánsok városbéli megerősödése nyomán, 1906-ban jött létre.¹⁷

Külön érdekesség, hogy a Vöröskeresztnek is létrejött a városban egy fiókegyesülete 1880. május 17-én – a zalai nőegyletek már a Magyar Szent Korona Országainak Vörös-Kereszt Egylete (a későbbi Magyar Vöröskereszt) 1881-ben történt hivatalos megalakulása előtt csatlakoztak a szervezethez, illetve támogatták tevékenységét, fejléces leveleiken használták a „veres keresztet”. A megyei választmány 1881-ben alakult meg, számos zalaegerszegi taggal, s a választmány megbízásából az első országos küldöttgyűlésen, 1882. május 16-án is két zalaegerszegi hölgy, Skublics Jenőné és Kovács Kálmánné vett részt. Az országos szervezet alapító tagjai között volt a sőjtöri származású gróf Festetics Mária is, ebben az időben Erzsébet királyné egyik kedvenc udvarhölgye¹⁸. A Vöröskereszt hozta létre az Erzsébet Kórházat Budapesten, ennek egyik alapítója, két ágy költségeinek biztosításával, dr. Gráner Mihály zalaegerszegi orvos volt.¹⁹

Ezek a karitatív, jótékonyági egyesületek társadalmi szempontból is jelentős hatással bírtak. Ahogy korábban említettük, itt lehetőség nyílt arra, hogy a különböző társadalmi rétegekhez, csoportokhoz tartozó egyének találkozhassanak, közös tevékenységben vehessenek részt. A dualizmus évtizedei amúgy is kedveztek a társadalmi felemelkedésnek, a paraszti, iparos, polgári családokból, főleg tanulás, munka- vagy hivatalvállalás útján megnyílt a lehetőség a felemelkedésre. Jellegzetes zalaegerszegi példája ennek dr. Keresztury József ügyvéd életpályája: nagyapja Vas megyéből bevándorolt gazda volt, családjuk lakott Ebergényben, majd Olában és Kaszaházán is. A parasztfiú Szombathelyen járt gimnáziumba, kiváló tanuló volt, majd jogi egyetemet végzett, és a városba már mint reményteljes ügyvédjelölt tért vissza. Egy régi, Balaton környéki nemes család lányát vette feleségül, annak hozományából és szorgalmas munkájából tehetős városi polgárrá vált, végül 1915-ben polgármesterré

¹⁶ Gyimesi 113-114.p.

¹⁷ Megyeri 150. p.

¹⁸ Kovács Tibor: Vöröskeresztes élet Zala vármegyében 1881-1945. A Vöröskereszt zalai története. Zalaegerszeg, 2008. 44-50.p.

¹⁹ Uo.

választották. A testvére, aki gazdálkodó maradt, szintén tagja volt a városi képviselőtestületnek²⁰. (A különböző társadalmi csoportokból jövő egyének együttműködésének szép példája az 1912-ben alakult Polgári Takarékpénztár: ennek elnöke Nagy László andráshidai földbirtokos volt, ügyvezetője Berger József kereskedő, ügyésze dr. Keresztury József. A Zalaegerszegi Ipartestület egyik fő támogatója pedig gróf Batthyány Pál zalacsányi földbirtokos, országgyűlési képviselő felesége, Inkey Valéria volt.)²¹

Keresztury József már a dualizmus kori zalaegerszegi társadalom *fiatalabb* nemzedékéhez tartozott, akik szerették a városukat, de úgy érezték, hogy még mindig erősen középszerű, magán viseli az évszázados elmaradottság visszahúzó nyűgjeit. A város szempontjából a '90-es évek kicsit megtorpanás volt, mert a Kovács Károly polgármesteri éra alatt a fejlesztések finanszírozására nagy hiteleket vettek fel, és az őt követő Botfy Lajos polgármesternek éppen elég dolga volt azzal, hogy a pénzügyeket rendbe hozza. Ugyanakkor Zalaegerszeg szellemi élete, további fejlődése szempontjából nagy jelentősége volt annak, hogy megnyílt az Állami Főgimnázium, hiszen a tanárok révén számos kiváló egyéniség került a városba, akik egyetemet végzett értelmiségiként, sok esetben tudósként jelentős hatást gyakoroltak a város életére. Több példát is lehet erre hozni : dr. Sebők Samu pl. rendezte a város régi irattárát és megírta az első várostörténeti könyvet²²; Marton Boldizsár kiváló tanár volt, majd világháborús élményeiből könyvet írt, ő pártfogolta az ifjú Keresztury Dezső irodalmi szárnypróbálgatásait – később belépett a sarutlan karmeliták rendjébe, és példamutató keresztény életet élt, boldoggá avatása folyamatban van²³. A legnagyobb hatású közösségformáló személyiségnek viszont valószínűleg Borbély Györgyöt mondhatjuk, aki egyszerre volt tanár, lapszerkesztő és sportember. Pályafutását szülőföldjén, Erdélyben kezdte, tordai középiskolai tanárként, egyben a Kolozsvári Athletikai Club sportolójaként; egy szerencsétlen kimenetelű párbaj nyomán a vallás- és közoktatásügyi miniszter helyezte Zalaegerszegre, az állami főgimnáziumba. A városba jöve hamarosan bekapcsolódott a szellemi és a sportéletbe egyaránt. 1900-tól 1917-ig szerkesztette, kiadta a Magyar Paizs c. lapot, amely független orgánumként a város nyilvános, szókimondó fórumává vált; kutatta Csány László politikus, vértanú miniszter életét, megszervezte emlékművének felállítását; tanártársával, Pásztor Imrével megkezdte egy helyi múzeum létrehozását.²⁴ Pásztor Imre volt a fő szervezője az 1909-től működő

²⁰ Id. Gyimesi Endre. Keresztury József élete./1/ In.:Úton, nehéz méltósággal. Keresztury József 1870-1918. Szerk.:Gyenes Imre, Kiss Gábor. Zalaegerszeg, 2016. 7-19. p.

²¹ Megyeri 135., 155. p.

²² <http://adatbazisok.dfmk.hu/zalaiak?p=748>

²³ <http://adatbazisok.dfmk.hu/zalaiak?p=602>

²⁴ <http://adatbazisok.dfmk.hu/zalaiak?p=124>

munkás gimnáziumnak, melynek előadásait az ipartestületi székházban tartották, az ifjak erkölcsi nevelésére és gyakorlati tudásának bővítésére. A kezdeményezést a főgimnázium és a vallás- és közoktatásügyi minisztérium is támogatta.²⁵

A 20. század eleji Zalaegerszeg fejlődésében, közösségi életében nagy jelentősége volt ennek a fiatal, feltörekvő értelmiségi, vállalkozó rétegnek – mindkettő jellemzés igaz és megállja a helyét, hiszen éppen Keresztury vagy Borbély György példáján láthatjuk, hogy nem csak egy-egy területen voltak kiválóak. Keresztury közismerten jó tollú tárcáíró volt, de értett a gazdálkodáshoz is, nagy energiával szervezte a környéken a filoxéra által tönkretett szőlők rekultivációját, részt vett a városi telefonhálózat és az erősáramú villamossági rendszer kialakításában. Számos egyesület vezetőségi tagja volt: az újabb Társaskört 1894-ben kifejezetten azért hozták létre, hogy a város fejlesztését támogassák, és a lakosság minden rétegét meg tudják mozgatni ennek érdekében. Emellett a korcsolyázó, a vöröskeresztes és a karácsonyfa egyesületnek is tagja, támogatója volt.²⁶ Nem lehet csodálkozni tehát, hogy a város polgársága 1900-ban, Botfy Lajos halála után egy 29 éves fiatalembert, Várhidy Lajost választott meg polgármesternek, aki nagy energiával látott hozzá az újabb fejlesztésekhez. Felmérette a város utcáit, és új térképet készíttetett, mert a Póka Antal által az 1820-as években megalkotott városfejlesztési koncepciót kinőtte Zalaegerszeg; támogatta az 1902-ben újjáalakult „Városszépítő Egyesület” működését, a telefon- és villamos hálózat kiépítését. 1904-ben Zalaegerszegen volt a rendezett tanácsú városok kongresszusa, Várhidy szervezésében, a közös érdekérvényesítés jegyében. Várhidy olyan mértékben kötelezte el magát a várospolitikai tevékenység mellett, hogy amikor 1907-ben (belpolitikai ármányok következtében) kénytelen volt lemondani, Budapestre költözött és a rendezett tanácsú városok egyesületének lett a titkára.²⁷ Utódai, Korbai Károly és Keresztury József is hasonló szellemben igyekeztek a város fejlődését előmozdítani – tragikus, hogy a rendkívül felkészült és sokoldalú Keresztury Józsefnek városvezetőként éppen a világháború legnehezebb esztendei jutottak...²⁸

A háború előtti évek még hoztak Zalaegerszeg életében újabb jelentős fejlesztéseket: 1912-ben, a véderőtörvény nyomán létrejött a 6. honvéd huszárezred, melynek egy osztálya és parancsnoksága Zalaegerszegre települt; egy év múlva pedig, a város anyagi tehervállalása mellett a magasabb egység, a 23. lovasdandár vezetése is a városba tette székhelyét. 1913-ban új vasúti szárnyvonal nyílt meg Zalalövő irányába, mely az Őrség felé teremtett kapcsolatot,

²⁵ Megyeri 148. p.

²⁶ ld.18.sz. jegyzet

²⁷ Megyeri 130. p.

²⁸ ld.18. sz. jegyzet

bekapcsolva a felső Zala-völgy településeit a gazdasági, munkavállalási, tanulási lehetőségekbe.

1914 július végén azonban kitört a háború, és a következő évek lefékeztek a város fejlődését, felforgatták gazdasági, társadalmi életét. Az egyleti, közösségi élet is a háború szolgálatába állt, tevékenységük leginkább a jótékonykodásban, gyűjtésben merült ki. A korábbi években leállt a Vöröskereszt Egyesület helyi működése – most újra élesztették, és maga a főispán illetve a felesége lett a vezetője, más társadalmi notabilitásokkal együtt. A férfiak jelentős része hadba vonult, a gimnáziumba hadikórházat telepítettek - az egyesület vagyónát is a kórház javára fordították, s a vöröskeresztes hölgyek is részt vállaltak a hadigondozásban.²⁹ Ebbe a tevékenységbe még a Söjtörön élő, már idős gr. Festetics Mária is bekapcsolódott, toborozta a tagságot, pénzt, adományokat gyűjtött a kórház javára, olyan sikerrel, hogy 1916-ban – más helyi szereplőkkel együtt - a Vöröskereszt Hadiékiérményes II. osztályú díszjelvénye kitüntetésben részesült, 1917-ben pedig a megyei szervezet alelnökévé választották.³⁰ Az iskolák diákjai a tanulás mellett - amely egyre szűkebb időre korlátozódott – szintén a hadigazdaság számára gyűjtöttek, nem csak fémeket, rongyot és kaucsukot, hanem pl. gyógynövényeket is. A jótékonykodásba, közösségi események szervezésébe még a helyi mozik is bekapcsolódtak.

A város szempontjából nagy jelentőségű változás volt, amikor 1915-ben egy hatalmas, 20 000 főt befogadó hadifogolytábor telepítettek a Pózva-Egervár közötti erdei fennsíkra. A tábor léte hosszú évekre rányomta a bélyegét a város életére: a vállalkozóknak megrendelést, a termelőknek piacot, munkára igénybe vehető foglyokat jelentett - a polgármesternek állandó gondot, feladatot, a városlakóknak piaci drágaságot, a postai szolgálat akadozását. A hadifoglyok egy idő után megjelentek a város *közösségi életében* is: a népkonyha 1917. szilveszteri estélyén pl. egy 16 orosz hadifogolyból álló balalajka zenekar lépett fel, népdalokat és klasszikus műveket is játszva; és természetesen a szerelmi kapcsolatok sem maradtak ki, számos hadifogoly kötött itt házasságot, s közülük többen itt is maradtak. A hadifogolytábor 1918 után a frontról hazaözönlő katonák egyik leszerelő központjává vált, közben szállítottak ide közbiztonsági őrizeteket (internáltakat) is – 1920 után már csak internálótábor volt, amely nem keltette jó hírét a városnak: erősödő bel- és külföldi nyomásra a tábort felszámolták és a helyén 1924-ben munkás tudószanatórium létesült. Így a város egy újabb egészségügyi

²⁹ Megyeri 159.

³⁰ Béres Katalin-Meyer Beatrix: „Az én kedves csendes Söjtöröm”. Festetics Mária udvarhölgy és családja Söjtör, 2014. 30. p.

létesítménnyel gazdagodott, amely hosszú évtizedek óta segítette, segíti a gyógyítást, beteg- és idősgondozást.

A város társadalmi életében a háború hatására megerősödött a munkásmozgalom, számos szakszervezeti és érdekvédelmi szervezet jött létre, majd 1919. január 26-án megalakult a munkástanács is. A Tanácsköztársaság 1919. március 21-i kikiáltása nyomán a munkástanács képviselői, Vigh István és Varga Gábor, valamint Dandy Ferenc lettek a várost irányító direktórium tagjai. A tavaszi tanácsválasztások után Budapestről érkezett a tanács elnöke, Erdős Márkus – de a helyi vezetők, mindenek felett a Keresztury Józsefet 1918-ban váltó Czobor Mátyás polgármester – a helyükön maradtak, csak más „beosztást” kaptak, de a szakértelmükre igényt tartottak. Véres események sem zajlottak a városban – ellentétben az ideiglenesen kettészakadó Zala megye déli részén, Nagykanizsán és környékén történetekkel. Így a város társadalmában nagy változások nem történtek, a kommün bukása után szinte zavartalanul állt helyre a korábbi rend, Czobor Mátyás elfoglalta ismét a polgármesteri széket – de azért a közösségi élet már nem ott folytatódott, ahol 1914-ben abbamaradt...³¹

Az első világháború utáni évek nagyon nehéz időszakot jelentettek az egész ország számára. Szinte minden, ami régen volt, megszűnt, vagy megváltozott. Új Magyarországot kellett kialakítani a trianoni békeszerződés szabta határok között, felbomlott a birodalmi hadsereg, megfosztották a trónjától a Habsburg-Lotharingiai dinasztiát; fokozatosan értékét veszítette a pénz, a mindennapi élethez szükséges javak, jövedelem hiánya miatt jelentős mértékű volt (különösen a munkásság és a középosztályok szintjén) az elszegényedés, és nagyon sokan költöztek az elcsatolt országrészekből a megmaradt Magyarországra. A politikai életben lábra kapott az antiszemitizmus, amely tovább mérgezte a társadalmi közérzetet; ugyanakkor olyan társadalmi csoportok - kiscgazdák, munkások – alakítottak politikai pártokat és jutottak parlamenti képviselőihez, amelyeknek korábban nem sok esélyük volt a közéletben megjelenni. A konszolidációs folyamatok egyik legjelentősebb irányítója, befolyásolója Bethlen István volt, akinek miniszterelnökként az évtized közepére sikerült stabilizálnia a politikai viszonyokat, a gazdasági - pénzügyi folyamatokat is. Mindezek jellemzőek voltak Zalaegerszeg esetében is, hiszen az országos folyamatok alól ez a város sem lehetett kivétel.

A város két világháború közötti életére, társadalmára, közösségi szerveződéseire több jelentős személyiség és körülmény volt hatással. A személyiségek közül - akár csak a korábbi időszakokban - feltétlenül ki kell emelnünk két személyt: a város 1918-1936 között hivatalban

³¹ Megyeri 160-161. p.

lévő polgármesterét, Czobor Mátyást és az 1917-től a gimnáziumban is tanító, káplánként, majd 1919-1944 között a város plébánosaként tevékenykedő Pehm Józsefet, a későbbi Mindszenty József bíborost.³² Mindketten aktív résztvevői, támogatói voltak a közösségi életnek, részben személyesen, illetve hivatalos ténykedésük kapcsán közvetett módon, hiszen építkezésekkel, közösségi szintek létesítésével, rendezvények szervezésével, egyesületek támogatásával gazdagították a város kulturális lehetőségeit, szellemi életét.

Czobor (1905-ig Kaufmann) Mátyás 1899-ben vármegyei hivatalnokként került a városba, ahol szinte azonnal bekapcsolódott a közösségi életbe, különböző egyesületek tagja, tisztviselője lett (Katolikus Legényegylet, Zalaegerszegi Irodalmi és Művészeti Kör, Testgyakorló Kör, Karácsonyfa Egylet, Keresztény Munkásegylet). Dalárdákat szervezett, pl. a legényegyletben, de a felsőkereskedelmi iskolában is, amelyeket karnagyként vezetett. Emellett előadásokat tartott, műsoros esteket szervezett számukra. 1913-tól volt a tagja képviselőtestületnek, és 1918-ban választották meg polgármesternek. 1918 nyarán, bemutatkozó programbeszédében így fogalmazott: „...egyedüli vágyam és törekvésem leend a várost, Zala vármegye székhelyét a nagy mozdulatlanság vizeiről az élet, a fejlődés duzzadó, elven vizeire kivezethetni.”³³ A háborús évek viszontagságai után nagy erőfeszítésekbe került a város ügyeit, problémáit mederbe terelni. Először a közellátási problémákat kellett orvosolni, illetve a lakásínséggel kellett megbirkózni, mert a városban a helyi lakosságon kívül menekültek is tartózkodtak, ugyanakkor a lakásépítések a háború miatt leálltak.

Czobor polgármestersége alatt, illetve azután is a város terjeszkedni kezdett: több mint harminc új utca nyílt meg, több száz lakóház épült fel a Jánka-hegy aljában, Olában, a főgimnázium mellett kikapcsolódott telkeken, a Páterdombon. A városi előkelőségek a vasúttal párhuzamosan nyitott Erzsébet királyné útján, a villasoron építkeztek. A szaporodó lakosság iskolai ellátására 1928-ban felépült a Jókai utcában az újabb elemi iskola, majd – Pehm József plébános kezdeményezésére, hatalmas városi és állami támogatással – 1929 októberében a Notre Dame de Sion francia női szerzetesrend zárdája a vasútállomással szemben. Talán mind közül ez volt a legjelentősebb kezdeményezés, hiszen az iskola a helyi és környékbeli *lányoknak* kínált tanulási, egzisztenciális lehetőséget azzal, hogy polgári iskolai illetve tanítónői képzést is szerezhettek itt. A kimondott cél pedig az volt, hogy a vidéki, elmaradott települések számára

³² Életükre és tevékenységükre nézve ld. Béres Katalin: Czobor Mátyás, Zalaegerszeg polgármestere (1918-1936). In.: Városbírók és polgármesterek. Zalaegerszeg város vezetői a kezdetektől 1950-ig. Szerk.: Gyimesi Endre. Zalaegerszeg, 2018. 91-107. p. illetve Balogh Margit: Mindszenty József. 1892 -1975. 1-2. Budapest, 2015. 800.; 800 p.

³³ ld. a 31.sz.jegyzetet

képezzenek sokoldalúan felkészült, közösségi életre is nevelő tanítókat – ezért a képzéshez kézimunkatermek, gyakorlókonyhák, zongorasobák, de színpad és vetítőterem is rendelkezésre állt.³⁴ (Az intézmény 1959-ig működött tanítóképzőként, majd később itt szerveződött meg a Pénzügyi és Számviteli Főiskola Zalaegerszegi Intézete, a mai Budapesti Gazdasági Főiskola Zalaegerszegi karának elődje – tehát itt ringatták az egerszegi felsőoktatás bölcsőjét.) Az állami főgimnázium 1923-ban korszerűbb oktatási szerkezetű reálgimnáziummá alakult át, és felvette Deák Ferenc nevét; ugyancsak 1923-tól kezdett újra működni, majd 1938-ban önálló épületbe költözött a korábban megszüntetett illetve felsőkereskedelmi iskolává alakított polgári fiúiskola. Mindezen oktatási lehetőségeket figyelembe véve azt mondhatjuk, hogy Zalaegerszeg lassan kezdett iskolavárossá válni, nem csak a helyi, hanem a környékbeli lakosság számára is - a közlekedési lehetőségeket javította, hogy a harmincas évektől nem csak vasúton, hanem autóbusszal is lehetett már a környező településekre utazni. Az iskolák mellett számos középület/közintézmény is létesült: a tudószanatóriummal egyidőben az új postapalota, aztán a tűzoltó laktanya – ennek megfigyelőtornya egyúttal kulturális helyszíneként is szolgált, zenei produkciókra is igénybe vették. Új, hatalmas vasútállomás is épült, melyben a vasúti szolgálati lakások mellett étterem is működött, a város egyik kedvelt szórakozóhelyeként. Átépítették a vármegyházának otthont adó kvartélyházat, főispáni és alispáni lakosztályokkal. Új palotát kapott az államrendőrség és a pénzügyi igazgatóság.³⁵ Zalaegerszeg 1929-ben „megyei városi” rangot nyert el – területe is gyarapodott, 1933-ban hozzákapcsolták Kaszaházát (Gébárttal és Neszelével).

A város társadalmi szerkezete az átalakuló, újonnan létesülő intézményekkel, hivatalokkal sem változott nagy mértékben: a lakossági csoportokat vizsgálva látható, hogy inkább az értelmiségi, tisztviselő rétegek szaporodtak, akik a középosztály alsó, középső rétegébe simultak bele. (Lakosság arányában nézve több mint kétszerese volt a számuk a nagykanizsaiakénál!) A mezőgazdasági termelők (östermelők) a keresők mintegy 15 %-át tették ki. Jelentős volt az iparosok és a munkások aránya is.³⁶ A város lakossága a két világháború között alig növekedett: 1920-ban 13 239, 1941-ben 13 967 főt számlált. Társadalmi szerkezete keveset változott, erős maradt a rétegződés az előkelőbbnek tekintett és az alsóbb osztályúnak elkönyvelt rétegek között: jellegzetes helyi mondás volt, hogy „Az olaj nem keveredik a vízzel!”. A városi elit maga is heterogén volt: egy részük a korábbi köznemesi

³⁴ Béres Katalin: Zalaegerszeg a két világháború között. In.: Zalaegerszeg története. Szerk.: Gyimesi Endre - Seres Péter. Zalaegerszeg, 2017.171. p.(továbbiakban Béres 2017)

³⁵ Béres 2017 165-168.p.

³⁶ Simonffy 36-37.p.

családokból került ki, és főleg hivatalokat viseltek, de földbirtokosként is számottevőek voltak (pl. az Árvay, Hány, Thassy, Skublics, Szigethy, Udvardy családok). A másik előkelő réteg a város zsidó származású, de már régóta itt élő családjaiból került ki (pl. a Gráner, Boschán, Schütz család), akik részben vállalkozók, részben magasan kvalifikált értelmiségiek voltak. Az elitbe néhány iparosnak, kisebb vállalkozónak sikerült csak bekerülnie (pl. Kakas Ágoston nyomdatulajdonosnak, aki korszakunkban folyamatosan kísérletezett a Zalamegyei Ujság mellett második városi lap kiadásával, vagy Siposs Dezső kőfaragó mesternek).³⁷ Az elit csoportjai békében éltek egymással, részt vettek a város vezetésében és a kulturális, szellemi életben egyaránt. A városi lakosság más rétegei is újraszervezték közösségi szervezeteiket: a kisiparosok a Zalaegerszegi Ipartestületbe tömörültek, székházuk az Apponyi utcában volt, itt tartották rendezvényeiket, könyvtárukat; a munkásság tekintetében, a sok építkezés folytán különösen az *építőipari munkásság* erősödött meg, és jelent meg önálló erőként, akár a munkavállalás, akár az érdekképviselet, akár a közösségi élet színterén. Saját székházat is tudtak építeni, a Jókai utcában, melyben dalárda, mandolinzenekar és színjátszó csoport is működött. A földművelők közül a gazdák szervezete emelkedett ki: 1921-ben jött létre a Gazdakör és Földműves Egylet, mely 1929-ben szintén saját székházat tudott építeni a Pázmány Péter utcában; itt rendezték meg az aranykalászos gazdatanfolyamokat, és a nők számára a háztartási ismereteket oktató kurzusokat.³⁸ Drámai változást a város társadalmában 1944-ben a zsidónak tekintett lakosság elhurcolása és megsemmisítése, majd a szovjet megszállást követően a hagyományos keresztény elit vagyon- és társadalmi befolyásának elvesztése hozott.

A város szellemi életét, közösségi tevékenységét erőteljesen a katolikus egyház és Pehm József apátplébános befolyásolta, de Czobor polgármester is jelentős hatással bírt ezen a területen. Zalaegerszeg, mint azt már korábban említettük, hagyományosan katolikus többségű város volt. A püspök-földesúr korábban a protestánsok beköltözését nem nézte jó szemmel, és akadályozta is – ugyanakkor az izraeliták ide költözését és gazdasági szerepvállalását támogatta. Az izraelita közösség a XIX. század első felében már a lakosság mintegy 10 %-át tette ki, saját iskolát, zsinagógát tudtak építeni és fenntartani. Szervesen beépültek a város életébe, különösen a középosztályba, sok orvos, ügyvéd, vállalkozó került ki soraikból, megbecsült tagjai voltak a közösség életének, a helyi társadalomnak.³⁹ A két világháború között azonban már egyre inkább érezhető volt az ellenük irányuló, erősödő antiszemitizmus, de ezt nem elsősorban helyben szították. Pehm József városba kerülése után, az első világháború végén volt egy rövid periódus,

³⁷ Béres 2017. 180-181.p.

³⁸ Pesthy Pál: Zalaegerszeg, múltja és jelene. Zalaegerszeg. 1931. 169. p.

³⁹ Ld pl. Boschán Gyula életrajzát: <http://adatbazisok.dfmk.hu/zalaiak?p=127>

amelyben ő maga is erősen zsidóellenes hangot ütött meg, az egész országon végigsöprő antiszemita hullám hatása alatt, de aztán ettől elhatárolódott, sőt később fel is lépett ellene. Fő céljának a hívek, a város katolikus szellemű életének irányítását tartotta, s úgy tűnik, az izraelitákat kevésbé tekintette ellenfélnek.

Pehm József 1919-ben lett a Mária Magdolna plébánia plébánosa, később apátplébános. A város szellemi életének kézben tartásához újságot is alapított: a Zalamegyei Ujság 1918-tól 1944 ősziéig, a nyilas hatalomátvételig folyamatosan működött; mellette párhuzamosan számos lap jelent meg, de ezek néhány év után megszűntek, átalakultak. A Zalamegyei Ujság alapvetően keresztény-konzervatív polgári szellemű lap volt, szembeszállt a baloldali, de a radikalizálódó jobboldali eszmékkel, irányzatokkal is. Maga Pehm például többrészes cikksorozatban támadta a német nemzetiszocialista tanokat, a fajelméletet, rendkívül elítélően szólt azok embertelen és újpogány voltáról.⁴⁰ Az 1920-as évek elejétől jelentős püspöki megbízásokat is kapott a zalai katolikus hit- és közösségi élet újjászervezésére, számos plébániát sikerült létrehozni, több templom építését támogatta a megyében (Bázakerettye, Gáborjánháza, Kálócfa, Lórántháza). Zalaegerszegen is jelentős építkezéseket kezdeményezett: a már említett Notre Dame zárda létrehozása előtt (részben azzal párhuzamosan) az olai városrészben, a huszárlaktanya lovardájának helyén megszervezte és felépíttette a ferences zárdát és a hozzá tartozó templomot (itt szerveződhetett meg a város második plébániája). A katolikus közösség - bár sokan tiltakoztak az anyagi terhek miatt - mégis képes volt, néhány évvel a háború után egy ilyen jelentős beruházást megvalósítani. A város akkori, leginkább közösségi hasznosítású épületét is neki lehet köszönni: a Katolikus Legényegylet Erzsébet királyné útján álló székházát 1930 őszién egy hatalmas, kétszintes, korszerű színpaddal felszerelt kultúrházzá alakította át. Itt korábban is már pezsgő közösségi élet folyt, énekkar, színjátszókör működött – most még jobb körülmények közé kerültek, de tulajdonképpen bárki, más közösség is bérbe vehette, használhatta, bálók, tánciskolák, színelőadások, egyéb rendezvények céljaira. Karitatív, szociális, de a társadalmi élet szempontjából is jelentős létesítmény volt még az apátplébános által, a Bíró Márton utcában létrehozott Szent József szeretetotthon, mely nemcsak az elhagyott öregeknek és betegeknek kínált otthont, hanem nyári óvoda is működött benne, hogy a munkát vállaló családok gyerekeinek felügyeletét meg tudják oldani. Ennek működtetését a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége (MANSZ) és a Szociális Missziótársulat hölgyei látták el, fenntartásáról az egyházközség, a város és maga a Szociális Missziótársulat gondoskodott.⁴¹ A

⁴⁰ Zalamegyei Ujság 1936.

⁴¹ Béres 2017. 173.p.

MANSZ, mint a város keresztény vezető rétegének asszonyait tömörítő egyesület saját székházzal is rendelkezett az Apponyi utcában (ma Mártírok útja) amelyet 1930-ban maga a MANSZ alapítója, Tormay Cécile írónő avatott fel. Az 1916-ban alapított Szociális Missziótársulat és a MANSZ tagjai a szegénysorsú lányoknak, asszonyoknak tanfolyamokat is szerveztek, gazdasági, háztartási ismeretek elsajátítására – ezt a tevékenységet maga Pehm József is erősen támogatta, aki már 1919-ben megszervezte a Szent Zita Leányegyesületet a cselédlányok művelődésére. 1934-ben a Szociális Missziótársulat az iparoslányoknak hozta létre a Kis Szent Teréz Leánykört, hogy vallásos és kulturális nevelésben részesüljenek. A fiúk – fiatal munkások, ipari tanulók - számára jött létre 1939-ben a KIOE (Katolikus Ifjak Országos Egyesülete) egerszegi szervezete.⁴²

Az izraelita felekezet is számos jótékony egyesületet működtetett, a korábban is meglévő Chevra Khadisa mellett a Chanukka Egylet és különösen a Kenyéregylet, melynek a Gráner család (Gráner Gézáné) volt az irányítója. Ez a társadalmi csoport is létrehozta közösségi szervezetét, az Izraelita Nőegyletet, amely kulturális rendezvényeket, hangversenyeket, sőt színelőadásokat szervezett – a Nőegylet mellett 1932-ben jött létre a Zalaegerszegi Izraelita Jótékony Leányegylet. Célkitűzéseik szerint "...olyan kulturális egyesületet létesítenek, amely tagjainak nemzeti és hazafias érzéseit ápolni és fejleszteni, tudományos és kulturális ismereteiket gyarapítani, lelki és szellemi életét ápolni és nemesíteni van hivatva".⁴³ A korra jellemző, hogy az izraelita felekezet semmiben sem maradt le a hazafias szellemű nevelésben, a felelős közösségi, társadalmi szerepvállalásban a keresztény társadalmi csoportoktól (lehet, hogy a fenyegetettség miatt ezt kissé túl is teljesítették) – mégis, mindez semmit sem számított a *zsidótörvények* meghozatalában, végül a gettóba, megsemmisítő táborokba hurcolásnál...

Zalaegerszeg kulturális életének, közösségi szerveződésének másik motorja Czobor Mátyás polgármester volt. Mint említettük, már fiatal korában, a városba kerülése után bekapcsolódott Zalaegerszeg közösségi-kulturális életébe, és ezt polgármesterként még fokozottabb energiával folytatta, csak kissé más eszközökkel. A város zenei életének támogatását, az iskolán kívüli népművelést, a népi kultúra, hagyományok ápolását egyaránt feladatának tekintette. Több neves személyiséggel is együttműködött ennek során, az említett Pehm József mellett Bődy Zoltán alispánnal, Fára József vármegyei főlevéltárnokkal, Serényi Árpád fotográfussal. Zalaegerszegen a két világháború között élénk kulturális élet folyt, amelyet azonban sokszor a politika vagy társadalmi csoportok közötti ellentétek, feszültségek befolyásoltak. Az egyik első,

⁴² Béres 2017. 186. p.

⁴³ U.o.

átfogó jellegű kulturális egyesület a zalai születésű író, publicista nevét viselő *Rákosi Viktor Társaság* megalapításával született, 1926-ban; alapítói a város és a vármegye jelentős személyiségei voltak, Czobor Mátyás és Bódy Zoltán alispán mellett Brand Sándor megyei főjegyző, s a választmányba került Fára József, Göbel Árpád festőművész, gimnáziumi tanár, Grész Irma polgári iskolai igazgató, Pehm József plébános, Kutas Kálmán evangélikus lelkész, Junger Mózes főrabbi is. Az alapítók szerettek volna „minden politikát” kizárni, s a magyar nyelv, irodalom, tudományok, művészetek művelését és pártolását tűzték ki célul. A résztvevők összetételét látva valóban egy társadalmi csoportokon és felekezeten átívelő összefogás kísérlete történt – Czobor Mátyás pedig még egy más szempontból is jelentősnek ítélte a társaság megalakítását. „Zalaegerszeg az egész vármegyére kiható működésű Társaság megalakulásával immár nem csak fizikai, de szellemi központja is lett a vármegyének” – jelentette ki.⁴⁴ (Czobor kijelentését talán egy kissé túlzónak tekinthetjük, az azonban igaz, hogy bár a jelentős polgársággal bíró, fejlettebb Nagykanizsán is igen élénk szellemi élet volt a korszakunkban, a megyei kulturális-tudományos tevékenység, a megye történetével, néprajzával, hagyományaival való céltudatos feltáró és népszerűsítő tevékenység szervezeten Zalaegerszegen folyt, és ez nagymértékben köszönhető a fentebb említett személyiségeknek.) A Rákosi Viktor Társaság végül is nem tudta érvényesíteni működési célkitűzéseit, a társadalmi-felekezeti repedések szétfeszítették, 1929-ben megszűnt. Megvolt azonban az igény továbbra is a sokszínű művelődésre, így alakult meg, hasonló elképzelésekkel 1934-ben a *Zalaegerszegi Közművelődési Egyesület*, a zalaegerszegi értelmiség összefogásával, Telman Sándor közjegyző elnökletével. A MOVE (Magyar Országos Véderő Egyesület) zalaegerszegi elnöke, aki nem volt más, mint Pásztor Imre gimnáziumi tanár, helytelenítette, hogy még egy közművelődési egyesületet is létrehoznak a MOVE mellett, de a szemébe mondták, hogy a MOVE-nek nem lehetnek zsidó tagjai, ide pedig mindenki jöhet! Valóban minden felekezet és az értelmiség széles rétegei képviseltették magukat az egyesületben, amely mintegy négy évig működött; kezdetben nagy sikerű előadásokkal, később azonban az anyagiak hiánya ellaposította a működést és az egyesület megszűnt létezni. 1943-ban tettek még egy kísérletet a helyi értelmiségiek egy újabb általános művelődési egyesület, a *Deák Ferenc Irodalmi és Művészeti Kör* létrehozására, bevallottan azért is, hogy megismertessék az országgal „az ősi Zala értékeit”. Nem csak a helyiekre alapoztak, hanem tudatosan keresték a zalai kötődésű, innen elszármazott művészeket, tudósokat, akik kedvezően is reagáltak a felhívásra, hogy „kiemeljék Zalát abból a sötét hírnévből, aminek országszerte örvend” (pl. Kisfaludy Strobl

⁴⁴ Béres Katalin: Kulturális élet Zalaegerszegen 1920-1945. Zalaegerszeg, 2015. 30-32.p. (továbbiakban: Béres 2015.)

Zsigmond szobrászművész, Fendrik Ferenc író, Újlaky László színművész, Nagy Sándor, a Hunnia Filmgyár igazgatója, Gönczi Ferenc néprajzkutató). Czobor Mátyás, már mint nyugalmazott polgármester természetesen szintén a kör tagja lett. A kör 1944 elején kezdte meg működését, de a háborús események hamar ellehetetlenítették tevékenységét.⁴⁵

Az egyik legsikeresebb zalaegerszegi kulturális eseményt, amely rendkívül széles társadalmi, mondhatni osztársadalmi összefogással valósult meg, ugyancsak Czobor Mátyás fő szervezésével valósították meg: ez volt a Göcseji Hét, amelynek lebonyolítására 1935. augusztus 31-szeptember 10. között került sor Zalaegerszegen. A rendezvény célja a város és környéke értékeinek bemutatását, megismertetését célozta, és ehhez a települést közvetlenül övező, egyik legarchaikusabb magyar táj jellegzetességeit választották. Göcsej korábban az elmaradottság szimbóluma volt – most pedig éppen arra törekedtek, hogy a meglévő nyelvészeti, néprajzi, történeti jellemzőket értéként mutassák fel, s a korábbi negatív megítélést, amelyben egyébként a göcseji lakosság is osztozott, pozitív töltetűvé változtassák. Ennek keretében néprajzi, kertészeti, kereskedelmi, ipari kiállítás várta látogatókat, fellépett a kustánszegi Gyöngyösbokréta Egyesület (amelynek azonban hetési népviseletet varrattak, mert a Göcsejben nem találtak saját népviseletet...). A néprajzi kiállítást Fára József rendezte Gönczi Ferenc közreműködésével. Felavatták a Rózsa ligetben az Országzászlót, majd szeptember 8-án, Albrecht főherceg, Rott Nándor veszprémi, Hász István tábori püspök és Herczeg Ferenc író közreműködésével a nemesnépi harangláb mintájára készült Revíziós harangtornyot. A városba a MÁV filléres vonatokat indított, a MÁVAUT két autóbusszal támogatta a göcseji kirándulásokat. A rendezvény minden társadalmi csoportot megmozgatott, valóban adott egy erős összetartozás érzést, „mi tudatot” a résztvevőknek, erősítette a Zalához, Zalaegerszeghez tartozás tudatát. Czobor Mátyás egy 3600 aláírással ellátott díszalbumot kapott közösség-szervező tevékenységéért...⁴⁶

Czobor tevékenysége tényleg megérdemelte az elismerést: nem volt véletlen a rendezvény sikere, hiszen ő is, illetve a közreműködők is régóta járták, ismerték a vidéket, tartották a kapcsolatot a művelődő közösségekkel, fontosabb személyiségekkel. A kormány is ösztönözte az iskolán kívüli népművelői tevékenységet, részben a gazdasági problémák leküzdése miatt, részben az érvényesüléshez szükséges kompetenciák megszerzése érdekében. Ezt a tevékenységet a vármegyei, városi népművelési bizottságokon keresztül folytatták, 1932-től pedig, a folyamatosan központosító kormányzati politika jegyében már olyan mértékben tették

⁴⁵ Béres 2015. 35-37. p.

⁴⁶ Béres 2017. 206.p.

szervezetté, hogy a városi bizottság évente összehívta a népművelésben érdekelt egyházak, tanintézetek és egyesületek képviselőit, akik beszámolókat készítettek és munkaterveket, amelyek szerint a következő évben tevékenykedni kívántak. A városi munkatervet a Zala Vármegyei Iskolánkívüli Népművelési Bizottság hagyta jóvá. A legnépszerűbbek a liceális előadások voltak, melyek az ismeretterjesztést szolgálták, de alkalmi voltukat tekintve kevésbé is voltak hatékonyak, A tanfolyamok ebből a szempontból már sokkal több ismeretet tudtak nyújtani. 1936-tól a kultuskormányzat *előírta*, hogy milyen tanfolyamokat kell tartani, a hasznossági és közvéleményalakító szempontokat figyelembe véve, s a zalaegerszegi közösségeknek ehhez kellett alkalmazkodni. A Klebelsberg Kunó egykori kultuszminiszter által képviselt, széleskörű ismereteket nyújtó kultúrpolitika erre az időre már egyre inkább a „nemzetnevelés” irányába tolódott el, erős ideológiai, revíziós töltettel – ugyanakkor a helyi programokat végigtekintve mégis azt mondhatjuk, hogy az itteni szervezetek és a közreműködő értelmiségiek jól használták ki a lehetőségeket és éltek is az alkalmakkal, hogy színvonalas tudásátadást valósíthassanak meg.⁴⁷

A város műkedvelő egyesületei is számos alkalmat kínáltak a közösségi művelődésre. A korszakban jelentős volt a zenei élet, több énekkar és zenekar is működött a városban. A város „elitjének” számító Zalaegerszegi Egyházi Ének-és Zeneegyesület 1921-ben alakult meg; először csak a templomban énekeltek, majd nyilvános fellépéseik is voltak, melyeket Pehm József élénken támogatott, elkísérte őket fellépéseikre is. (1929-ben a debreceni országos dalosversenyen 3. helyezést értek el.) Egy másik társadalmi csoportot képezett le a Zalaegerszegi Daloskör (az 1908-ban alakult Polgári Daloskör utóda) – társadalmi helyét a közkeletű neve jelzi, mert a tagsága miatt egyszerűen csak Iparosdalárdának nevezték. Említettük már, hogy a munkásoknak is volt énekkara, az 1926-ban alakult Zalaegerszegi Építőmunkások Dalkara. A zenei élet fejlődését jelzi, hogy 1924-ben létrejött a Zalavármegyei Dalosszövetség, melynek mindhárom zalaegerszegi kórus a tagja lett, és 1926-ban Zalaegerszegen rendezték meg a sorban harmadik megyei dalostalálkozót. A zalaegerszegi énekkarok, csoportok a társadalmi rétegződés ellenére jó viszonyban voltak, 1931-ben pl. az iparos dalárda látta vendégül az Építőmunkás Dalárdát és az Egyházi Ének- és Zeneegyesületet, az ünnepi beszédet a polgármester tartotta.⁴⁸ A korszak legnépszerűbb műfaja ekkor a magyar nóta volt; érdekesség, hogy 1924-ben megalakították Zalaegerszegen a Magyar Cigányzenészek Országos Egyesülete egerszegi csoportját is. A városban muzsikált Dandi Kis

⁴⁷ ld. Béres 2015.38-70.p.

⁴⁸ Béres 2015. 99.p.

Károly primás, aki számos nótát szerzett. A magyarnóta műsorok – pl. a korszak leghíresebb éneke, Cselényi József előadása – mindig telt házat vonzottak...

A városban a másik, műkedvelők által gyakorolt műfaj a színjátszás volt – az egész országban, a kisebb településeken is sokan vettek részt a színjátszó körökben. Fontos volt a szocializációs szerepük, a szórakoztatáson és az általános műveltségen kívül megtanították a szereplőket a kulturált beszédre, a színpadi fellépésre, a csoportban való tevékenységre. Szinte minden egyesület, egyházi szervezet, oktatási intézmény alakított színjátszó kört. Zalaegerszegen az egyik legsikeresebb csoport az Iparoskörben tevékenykedett, róluk még a színházi szaksajtó is megemlékezett⁴⁹. Az iskolák is működtettek színjátszó társulatokat, a színpadon számos, később híressé vált tanítvány is bemutatkozott – a Deák Ferenc Reálgymnázium 1937-es előadásán pl. Majoros Kornél volt az előadás főszereplője: ő a II. világháború idején a legsikeresebb magyar bombázó repülő lett...Független színtársulatok is létrejöttek, 1932-ben a Zalaegerszegi Műkedvelő Színi Egyesület, 1942-ben pedig a Zalaegerszegi Ifjú Műkedvelők Társulata. Utóbbinak volt tagja Hompó Rózsi, aki 1944-ben egy hivatásos színházi előadást mentett meg beugrásával...⁵⁰

Nem lenne teljes a két világháború közötti Zalaegerszeg közösségi életének áttekintése, ha a sportegyesületekről nem emlékeznénk meg röviden. Már a dualizmus idején számos sportegylet jött létre a városban, pl. kerékpározó, korcsolyázó, turisztikai, de ezek inkább műkedvelő társaságok voltak. Egyre népszerűbb lett viszont a labdarúgás. 1913-ban több értelmiségi (pl. Keresztury József) egy általános jellegű sportegylet megalakítását kezdeményezte, s annak céljára egy sporttelep kialakítását határozták el. 1914 tavaszán a várostól a Libagyepi dűlőben kaptak területet, de a háború kitörése megakasztotta a sporttelep létrehozásának munkálatait. 1919-ben a háborúból visszatért fiatalok újra nekiláttak az egyesületi tevékenységnek és a pálya kialakításának. A Zalaegerszegi Sport Egylet 1921. július 10-én MOVE Egyesületté alakult, több szakosztálya jött létre (tenisz, vívó, leány torna, labdarúgó). Ugyanebben az évben alakult meg a Zalaegerszegi Torna Egylet (iparos és kereskedő ifjakkól, aki a MOVE szakosztályokban nem vehettek részt). 1926-ban kapott ez az egyesület területet a városi képviselőtestülettől pálya kialakítására a város szélén, a Járum utca végén, ahol futball- és tenispályát építettek, sőt ping-pong szakosztályt is indítottak. 1926-ban még egy harmadik sportegyesület is alakult, munkásfiatalokból, Törekvés néven. Ők csak a labdarúgásra szerveződtek. Legtöbb szakosztályt a MOVE tudott működtetni, itt a birkózók, vívók, atléták, lövészek, teniszezők

⁴⁹ Béres 2017. 207.p.

⁵⁰ Béres 2017. 208.p.

mellett a labdarúgók voltak a legismertebbek. Az 1920-as évek vége felé a Leventegyeselet is belépett a sportegyesületek közé, de ebben az irányított nevelés jobban érvényesült.⁵¹

A második világháború eseményei nagyon sok mindent megváltoztattak a városban – elsősorban a társadalmi rétegződés bomlott meg, sokan odavesztek a frontokon, meghaltak, hadifogságba estek. Rettenetes csapás volt a német megszállást követően, 1944 tavaszán-nyarán a zsidó származású lakosság gettóba kényszerítése és elhurcolása a megsemmisítő táborokba; a város több évszázada kialakult belső egyensúlya megbomlott, és a polgári középosztály, a gazdasági élet hatalmas veszteségeket szenvedett. Ugyanakkor az ország szovjet megszállás alá kerülő részeiből menekültek áradata özönlött ide, a kamasz fiúkat pedig 1944 végén leventeként vitték el Németországba. Miután a város a Balatonnál megmerevedő front háterszága lett, 1945 tavaszáig nyilas uralom alá került, amely a közösségi életet is erősen korlátozta, csak a hazafias, kitartásra buzdító rendezvényeket engedélyezték (sőt kötelezővé tették). Szerencsére a hadműveletekkel kapcsolatos pusztítások csak kisebb mértékben érintették a várost, bár így is érzékeny károk keletkeztek a vasútállomás felrobbanásával, a hidak elpusztításával, a megszállók napokig tartó szabad rablásával. A szovjet megszállás 1945 március végén következett be, s ezzel a város életében is új fejezet kezdődött.⁵²

A város vezetését az eddigiektől teljesen eltérő alapokra helyezték: a szovjet katonai szerveknek alárendelve, a hagyományos és új politikai pártok képviselőiből összeállított Nemzeti Bizottság vette a kezébe az irányítást. A polgármester - a Nemzeti Parasztpárt jelöltjeként - egy Zalaegerszegről a fővárosba került író, újságíró, Baráth Ferenc lett, aki több mint két évig próbálta ellátni a sokszor szinte lehetetlen helyzeteket produkáló feladatot. 1945-ben új városi újság is indult, az Új Zala, amelyet a városi nemzeti bizottság adott ki, így újra lett közösségi médiuma a városnak.⁵³ A város társadalmi rétegződésének változásához jelentősen hozzájárult, hogy már 1945 tavaszán hozzákezdtek a földosztáshoz, több jelentős birtokos, egyház elvesztette birtokát, ugyanakkor sokan jutottak kisebb földterülethez, házhelyekhez, le tudtak telepedni a városban. Zalaegerszegen nem voltak nagy gyárak, inkább csak üzemek – ezek közül is többet városi kezelésbe vettek, mert tulajdonosaik elmenekültek, vagy meghaltak – de a Vörös Hadsereg is több üzemet lefoglalt magának. A korábbi földbirtokos-tisztviselő-polgári réteg, amely a várost és a megyét is vezette, birtokait-pozícióit veszítette, gyorsan kiszorult a

⁵¹ Molnár János: A zalaegerszegi sportélet fejlődése. In: Zalavármegye feltámadása Trianon után.(Zalai fejek.) Írta és sajtó alá rendezte: Békássy Jenő. Budapest 1930. 127-130.p.

⁵² Káli Csaba: Gyárak, lakótelepek, új közösségek (1945-1990). In: Zalaegerszeg története. Szerk: Gyimesi Endre, Seres Péter. Zalaegerszeg. 2017. 224.p.(továbbiakban Káli 2017)

⁵³ Káli 2017. 226. p.

hatalmi struktúrából, és ahogy az országban, itt is erősödött a baloldali pártok befolyása, az általuk támogatott személyekből kerültek ki a vezetők. Ám a város lakossága világnézetében, politikai elkötelezettségében továbbra is keresztény-konzervatív maradt, az 1945-ös és az 1947-es választásokon is ennek megfelelően választott pártot és képviselőt, előbb a kisgazdapártból, majd a Demokrata Néppártból. A társadalmi szerveződésekre is egyre inkább a pártpolitika nyomta rá a bélyegét: míg egy 1946-ban tartott ünnepségen énekelt a Zalaegerszegi Általános Munkás Dalkör, megjelentek különböző szakmai szervezetek, az Ipartestület és Kereskedők Szövetsége, de mellettük a pártok képviselői is, addig a város első említésének 700. évfordulója alkalmából 1948 szeptemberében szervezett Centenárius Kultúrhéten már csak az MDP (Magyar Dolgozók Pártja) napját rendezték meg, ahol a párt énekkara működött közre; a párthoz kötődő MNDSZ (Magyar Nők Demokratikus Szövetsége) napja után felvonultak az úttörők, a SZIT, az EPOSZ, a Diákszövetség tagjai is. Igaz, előtte való napokban még a különböző szakmák (orvosok, mérnökök, jogászok, gazdák, pedagógusok) képviselőinek „Értelmiségi Szabad Parlamentet”, majd kereskedő és iparos nagygyűlést szerveztek az Arany Bárány szállodában⁵⁴ – ám valószínűleg utoljára, mert az egyeduralomra törő kommunista hatalom egyre kevésbé tűrte el a független, civil társadalmi szerveződéseket, vezetőiket igyekeztek ellehetetleníteni, megbélyegezni (pl. 1947-ben a város zenei életében oly sok évtizedig lelkesen dolgozó Czobor Mátyás egykori polgármestert a sajtóban lefaszírták, és távozását követelték.)⁵⁵

Pedig ez a rövid „koalíciós” időszak sok demokratikus élményt, értéket halmozott fel – az átalakuló, feltörekvő társadalmi csoportok megpróbálták létrehozni saját szervezeteiket: paraszt- munkás- értelmiségi fiatalok hoztak létre művelődő közösségeket, színjátszó csoportokat, népi kollégiumokat - Zalaegerszegen a Batsányi János Népi Kollégium működött. Maga az állam is támogatta a művelődés, közösségi élet különböző formáit: a korábbi hagyományokat folytatva már 1945 júniusában megkezdte munkáját a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium vármegyei iskolán kívüli népművelési ügyosztálya, majd 1946 áprilisától a vármegyei Szabadművelődési Felügyelőség hivatala.⁵⁶ Itt dolgozott pl. Fülöp István is, aki 1946-ban megszervezte a Zalai Táj-és Népkutató Intézetet, később pedig, 1953-1957 között a megyei könyvtár igazgatója volt.⁵⁷ Létrejött 1946-ban az első városi könyvtár, majd 1950-ben a körzeti könyvtár. A két könyvtár 1951-ben egyesült és 1952-től nyilvános szolgáltatást és kistéleplési letéti ellátást nyújtó megyei könyvtárrá alakult át. Ez az intézmény

⁵⁴ ld. Káli 2017. 226., 228. p.

⁵⁵ Új Zala. 1947.

⁵⁶<http://www.zml.hu/nyilvantartasok/earchivum/segedletek/attekinto.raktari.jegyzek/viii.619a.zala.varmegyei.iskolankivuli.nepmuvelési.bizottsaga.pdf>

⁵⁷ <http://adatbazisok.dfmk.hu/zalaiak?p=295>

- folyamatosan fejlődő gyermekkönyvtárával együtt - a városi közösségi művelődés egyik alappillére lett.⁵⁸ Ugyancsak 1950-től számítjuk a Göcseji Múzeum létrejöttét, működésének kezdetét is. A Zala Megyei Levéltár állami fenntartású intézményként folytatta tevékenységét.

Az 1949-es választások nyomán formálisan is egyeduralkodóvá váló kommunista rendszer Zalaegerszegen is teljesen megváltoztatta a világot. Kiépült egy új hatalmi struktúra, a tanácsrendszer, amely nagyon szoros kormány- és megyei tanácsi irányítást hozott magával – ehhez társult az egyeduralkodó párt, az MDP (Magyar Dolgozók Pártja), s a két szervezet egymást erősítve gyakorolta a hatalmat; az alulról jövő, helyi beleszólás lehetősége a legkisebb mértékűre zsugorodott. A város társadalma is hatalmas átalakuláson ment keresztül: a már korábban említett vezető rétegek nem csak kiszorultak az irányító pozíciókból, de gyakorlatilag a teljes vagyonukat elvesztették, menekülésre kényszerültek vagy kitelepítésre, börtönbe kerültek. A hatalmát kiépítő rendszer, a magántulajdon esküdt ellenségeként a társadalom további polgárosult rétegeit, a kistulajdonosokat, kisiparosokat, kereskedőket, gazdálkodókat sem kímélte: már korábban megkezdődött a kisebb üzemek, üzletek városi vagy állami tulajdonba vétele (Zalaegerszegen nagyobb gyárak nem voltak) - ez 1949 után felerősödött, ráadásul sokszor „önkéntes felajánlásokra” kényszerítették a tulajdonosokat, akik aztán legjobb esetben alkalmazottként maradhattak egykori üzemükben, boltjukban. Ezek a kisebb üzemek, vállalatok jellemzően tanácsi (megyei-városi) vagy állami kézbe kerültek, némelyikük – az évtizedek változásai ellenére – még ma is működik. Megkezdődött a paraszti rétegek „közösbe” kényszerítése, termelőszövetkezeti csoportok szervezésén keresztül.⁵⁹ A helyi államosítások mellett elindult az igazi nagyipar meghonosítása is: az 1956-ot megelőző időszakban létesült a legnagyobb beruházás, a több ezer főt foglalkoztató ruhagyár, valamint a tejfeldolgozásra szakosodott vaj- és sajtgyár, illetve az ötvenes évek elején felfedezett észak-zalai olajmezőre támaszkodó kőolajfinomító. Mindezt tetézte, hogy a hidegháborús időszak, a jugoszláv határ közelsége miatt nagylétszámú katonaság, határőrség települt a városba. Mindezek a gyorsan lezajló, szervesen fejlődésből fakadó folyamatok óriási társadalmi mozgásokkal jártak együtt, és egyúttal elképesztő mértékű infrastrukturális terhet is róttak a városra. Eltűntek a korábbi, hagyományos közösségi struktúrák, párt- és állami felügyelet alatt álltak a működő társadalmi, kulturális szerveződések: ilyen volt pl. a Magyar-Szovjet Baráti Társaság Zenekara, a

⁵⁸ Id. bővebben A Deák Ferenc Megyei Könyvtár és a megyei könyvtári ellátás története 1950-2010. Szerk.: Kiss Gábor, Sebestyén Margit. Zalaegerszeg, 2012. 183 p.

⁵⁹ Részletesen ír erről Káli Csaba: Zalaegerszeg az „ötvenes” években 1947-1956. Zalaegerszeg, 2005. (Zalaegerszegi Füzetek 9.) c. művében (továbbiakban Káli 2005), ehhez ld. a 79-108. p.

Zalaegerszegi Ruhagyár Zenekara⁶⁰ (amit nem lehetett „betagosítani”, pl. a Vöröskeresztet, azt egy időre be is tiltották.) A közösségi eseményeknek helyet adó épületeket, pl. az Arany Bárány Szálló nagytermét és a korábbi Katolikus Kultúrházat is lefoglalta a hatalom, előbbiben működött a Járási Kultúrház, utóbbiba 1952-ben helyezték át a mozi vetítéseket. A korszak egyik legfontosabb népszórakoztatási, egyúttal propaganda, népnevelési eszköze volt az olcsó, mindenki számára hozzáférhető film, s a város vezetése ezt különös figyelemmel kísérte. Ezért kezdeményezték egy új „mozipalota” létesítését, s 1955-ben el is kezdték építeni. A Széchenyi térre tervezett épület csak 1958-ban lett kész, de ez az Ady mozi lett a város legnagyobb befogadóképességű rendezvényterme (a sportcsarnokot leszámítva ma is ez a helyzet!) így a közösségi alkalmaknak is számos esetben adott helyszínt.⁶¹ Kellott is a nagy befogadóképességű terem, mert a város lakossága erős gyarapodásnak indult az iparosítási folyamatnak és a katonaság ideköltözésének következtében. Míg 1945-ben a hivatalos adatok szerint 12 196 lakosa volt a városnak, addig 1955-ben 18 058 főt számláltak – csakhogy ehhez még több mint ötezer albérlőt, ágybérlőt is hozzá kell számolni, tehát a lakosok száma meghaladta a 23 000 főt!⁶² Ez okozta a legnagyobb problémát a város vezetésének: a kisterületű, leromlott lakásállományú Zalaegerszeg alig tudott mit kezdeni ezzel a rendkívül heterogén embertömeeggel, amelyben keveredtek a régi városi lakosok, a környékről, főleg a Göcsejből jött munkások és az ország különböző részeiből érkezett korábbi menekültek, tisztviselők, katonák...Ebből kellett egy működő, élhető várost és városi közösséget létrehozni.

A városi és a megyei vezetés, illetve az akkori hatalmi struktúrának megfelelően az állami szervek is folyamatosan foglalkoztak a városfejlesztés lehetőségeivel. A legfontosabb megoldandó feladat az infrastrukturális fejlesztés volt, a lakások és a közművek építése, korszerűsítése. Már ebben a korszakban elkezdődött a városi területek igénybevételével ez a folyamat: az ipari-katonai övezet az akkori Átlós út, ma Platán sor vonalában valósult meg, így ott jöttek létre az első lakótelepek, de létesültek többszintes házak az Erzsébet királyné - ma Kosztolányi - utca belső felén is (a külső, állomás felőli rész volt a korábbi előkelő villanegyed), a központban (Pontház) és a Temető utca - ma Göcseji út- vonalában. Családi házak építésére nyílt lehetőség az Átlós út és a Rákóczi út által határolt olai területen (itt már a háború előtt parcelláztak) illetve a Páterdombon. A nagy változás 1956 után következett be, a város akkor lépte át igazán sok évszázada lakott határait. Elsősorban déli, délnyugati irányban

⁶⁰ Majorné Gellért Réka: A Zalaegerszegi Szimfonikus Zenekar története 1957-2011. Kézirat. Deák Ferenc Megyei és Városi Könyvtár. MT 359167. 15-16. p. (továbbiakban Majorné 2001.)

⁶¹ Káli 2005. 157. p.

⁶² Káli 2005. 132. p.

tudott terjeszkedni: a Temető utcától délre mintegy 600 építési telket jelöltek ki, ez a családi házas övezet lett a Kertváros alapja, ide elsősorban a *faluról betelepülő* népességet kívánták telepíteni; az Átlós úttól délnyugati irányban, a Landorhegy lejtőin lakótelepi típusú beépítés kezdődött, s a vasút vonalában Zalabesenyő felé is folytatódott a beépítés. Miután a köolajfinomító egy része már besenyői területen települt, ez lett az első település, amelyet a háború után, 1958-ban Zalaegerszeghez csatoltak. (Ezt követte 1963-ban Csácsbozsok és Pózva, 1969-ben Andráshida, Bazita, Ebergény, Ságod, Szentersébethegy, 1982-ben pedig Botfa.⁶³) A lakosság száma dinamikusan emelkedni kezdett, a 60-as években évente mintegy 1000, a 70-es években mintegy 1500 fővel; a 80-as évekre érte el a csúcst, valamivel több mint 62 00 fő élt itt. A lakosság gyakorlatilag az egész országból toborzódott, de legnagyobb mértékben a környező és távolabbi zalai településekről - és tízezres nagyságrendű volt a naponta ingázók száma is.⁶⁴A népesség *zalaegerszegi tudatú* városlakóvá válásában az oktatási és kulturális intézményeknek rendkívül nagy szerepe volt – ugyanakkor az is megállapítható, hogy különösen a peremkerületekben ma is nagyon erős a lokális közösségtudat, egyszerre vallják magukat zalaegerszeginek illetve az adott településrészhez, pl. Andráshidához, Botfához, Csácsbozsokhoz, Zalabesenyőhöz tartozónak. Ezt a helyi közösségi-kulturális szervezetek tevékenyen erősítik is. Számos, egykor önálló településrésznek saját történeti feldolgozása, monográfiája van; ezeket az adott településrészeknél bemutatjuk.

Az oktatási intézmények az 1950-es évek végéig a belvárosi részen koncentráálódtak; az olai-(ruhagyári, katonai) lakóterület bővülése nyomán ebben a városrészben 1958-ban adták át az első új általános iskolát (József Attila Általános Iskola) amelynek belvárosi helyére a Közgazdasági Szakközépiskola költözött, annak helyén pedig a Dózsa György Általános Iskola kapott helyet. Általános iskola működött a két egykori polgári iskola (Ady u., Petőfi u.) épületében is. A peremkerületekben a Kertvárosban még kettő, a landorhegyi városrészben szintén kettő épült, illetve folyamatosan működött az andráshidai és a csácsbozsoki, egy ideig a pózvai és a ságodi iskola is. A középiskolai intézményrendszer lassabban fejlődött: az 1895-ben alapított gimnázium nevet változtatva (1949-től Zrínyi Miklós Gimnázium) négy osztályos gimnáziumként, szakközépiskolai osztályokkal „dúsítva” működött tovább, mellette a már említett Közgazdasági Szakközépiskola. Nagy veszteség volt, hogy a tanítóképzés átszervezésekor, 1959-ben megszüntették a Teleki Blanka tanítóképzőt és az új, felsőfokú tanárképzést Szombathelyen szervezték meg. (Helyette egy újabb gimnázium indult, a mai

⁶³ ld. 4. sz. jegyzet

⁶⁴ Simonffy 43-45.p.

Kölcsey Gimnázium elődje.) A Számviteli Főiskola Zalaegerszegi Intézetének létrehozásával mégis lett felsőoktatási intézménye a városnak, mely ma is dinamikusan fejlődik, immár egyetemi keretek között. A hatvanas években a gazdasági szükségletek újabb és újabb – kereskedelmi és vendéglátó, építőipari, gépipari, ruhaipari, egészségügyi – szakközépiskolák, szakmunkásképzők létesítését követelték meg. Így Zalaegerszeg egy erős iskolavárossá is vált, ezt a szerepét a mai napig megőrizte, s az oktatási intézmények, adottságaikból következően a közösségi-kulturális életnek is helyet, terepet adnak.

A város és a megye közösségi - kulturális életében nagy jelentőségű eseményre került sor 1957-ben: a Zala Megyei Tanács ösztönzésére és támogatásával létrejött a Zalai Pedagógus Művészegyüttes, amely három művészeti ágban adott keretet a műkedvelő tagoknak – az énekkar Pungor Antal, a zenekar Vannay János, Ódry Lajos és a tánckar Széky József vezetésével. Ebből az együttesből nőtt ki, az 1960-as években történt szétválás után, számos változáson keresztül menve Zalaegerszeg három legnépszerűbb és legjelentősebb művészeti együttese, a Zalaegerszegi Városi Vegyeskar, a Zalaegerszegi Szimfonikus Zenekar és a Zalai Táncegyüttes.⁶⁵ 1967-ban a Zalai Táncegyüttes mellett létrejött a KISZÖV Táncegyüttes is. A közösségi - kulturális helyek bővülése is megkezdődött. 1962-ben megnyílt a Szakszervezetek Művelődési Házából továbbfejlesztett Megyei Művelődési Központ a Kosztolányi utcában, 1963-ban pedig a városi tanács létrehozta - a megyei könyvtárból kiválva - az *olai* városrészben, a József Attila Általános Iskola szomszédságában az önálló városi könyvtárat, amely szintén a József Attila nevet vette fel. A könyvtár a közösségi életnek is egyre inkább helyet adott, különösen miután Nyakasné Túri Klára lett a vezetője, aki számos kezdeményezése mellett Babos Tiborral együtt elindította a József Attila városi szavalóversenyt.⁶⁶ A megyei könyvtár és a Göcseji Múzeum is új épületbe költözött: a könyvtár 1967-ben a Szabadság tér (ma Deák tér) nyugati szélén, a piac szomszédságában nyíló új épületébe, mely az általános művelődési lehetőségeken túl, olvasótermében rendezvényeknek is helyet adott, a múzeum pedig 1968-ban a Városi Tanács helyére, az egykori takarékpénztári épületbe. Ebben az épületben korábban is működött már KISZ klub, ahová főleg fiatalok jártak. 1968-ban megnyitották az *olai* városrészben az ország első skanzenjét, a Göcseji Falumúzeumot, majd 1969-ben az olajbányászati emlékeknek helyet adó Magyar Olajipari Múzeumot is. Ezek az intézmények

⁶⁵ ld. Majorné 2001. ; Szalai László: A Zalai Táncegyüttes 50 éve. Zalaegerszeg. 2007.61+3 p.; Zalaegerszegi Városi Vegyeskar. Kiad. Zalaegerszegi Városi Vegyeskar Egyesület. Zalaegerszeg. 2017.44.p.

⁶⁶ Gyimesi Endre: Ötven év a zalaegerszegiek szolgálatában. In.: A József Attila Városi Könyvtár történetének képekönve 1963-2013. Szerk.: Kereki Judit, Kiss Gábor, Nitsch Erzsébet. Zalaegerszeg. 2013. DVD (továbbiakban Gyimesi 2013.)

mind a mai napig a város közösségi életének fontos színterei, a közösségi-kulturális alkalmak szervezői is.

A Belváros közösségi - kulturális színterei az 1970-es, '80-as években tovább bővültek. 1971-ben megnyílt az Ifjúsági Ház, a későbbi Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ (MMIK) elődje - közművelődési tevékenysége nem csak a közösségi színtér működtetésére, hanem a módszertani, oktatási feladatokra is kiterjedt. 1980-ban megnyílt a Sportcsarnok, amely a sportesemények mellett a legnagyobb befogadóképességű közösségi színtere lett a városnak; 1981-ben lett kész a Tudomány és a Technika Háza, mely több társadalmi szervezetnek nyújtott működési lehetőséget. 1983-ban adták át a közönségnek az egykori zsinagógából kialakított Városi Hangverseny- és Kiállítótermet és a Hevesi Sándor Színház épületét (a színház Zalaegerszegi Állandó Színház néven már 1982-től működött). A városban az intézmények a rendszerváltás után, az 1990-es években felsőoktatási képzésnek is helyet adtak - az MMIK-ban a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem BTK kihelyezett tagozata, a Megyei Pedagógiai intézetben a Pollack Mihály Műszaki Főiskola kihelyezett osztálya, a landorhegyi városrészben, az egykori MSZMP Oktatási Igazgatóság épületében a Pécsi Orvostudományi Egyetem Egészségügyi Főiskolai Karának zalaegerszegi tagozata indított képzést. Ez utóbbi bizonyult tartósnak, tovább színesítve a landorhegyi városrész kulturális életét. 1995-ben adták át a Deák Ferenc Megyei Könyvtár kibővített, felújított épületét, ezáltal a belváros kulturális-közösségi élete további lehetőségekkel bővült.⁶⁷A városközponti kulturális intézményekben több civil közösségi szerveződés is helyet, működési lehetőséget kapott: a Göcseji Múzeumban a Városvédő Egyesület, a Lokálpatrióta Klub, a Deák Ferenc Megyei Könyvtárban a Keresztury Irodalmi Kör, a Hevesi Sándor Színházban a Színházbarát Kör, az MMIK-ban a Nagycsaládosok Egyesülete... 2018-ban a Lokálpatrióta Klub a múzeum felújítása miatt átköltözött a Deák Ferenc Megyei és Városi Könyvtárba, jelenleg is ott tartja rendezvényeit.

Interjú Iványi Ildikóval, a **Lokálpatrióta Klub** vezetőjével:

A Lokálpatrióta Klub 20 éve

A városban 1998. február 28-án megalakult az Együtt Zalaegerszegért Egyesület. Mint a nevében is benne van, a városért tenni akaró lokálpatrióták alapították. Számomra hiteles emberek hívtak engem is, beléptem... A kulturális munkát bízták rám. Gondolkodtam, hogy

⁶⁷ Kiss Gábor-Fatér Bernadett: Zalaegerszeg történelmi kronológiája 1247-1997. In.: Zalaegerszeg évszázadai Szerk. Kapiller Imre. Zalaegerszeg.1997. 454-464. p. (továbbiakban Kiss Gábor-Fatér Bernadett 1997)

lehetnének hasznosak a városlakók számára. Így találtam ki, hogy klubot alapítsunk, amely Zalaegerszegről, az itt élő emberekről szól.

1999. december 1-jén alakultunk meg. Összegyűltünk, hogy milyen témáink legyenek. Elsősorban a múzeum, a levéltár, az önkormányzat dolgozóira számítottunk. Minden előadó szívesen jött, nem kértek díjat. Zalaegerszeg története, építészete, irodalma voltak az első témák. (Tavaly már építészeti sorozatunk is volt.) Később témánként szerveztük az összejöveteleket, intézmények vezetőit hívtuk meg - megyei kórház, bíróság, zeneiskola, stb., majd művészeti csoportokat is vendégül láttunk (Zalai Táncegyüttes, Kiszöv táncegyüttes, Városi vegyeskar, Szimfonikusok, stb.) Híres embereink, Zala György, Izsák Imre, Dus László, Németh János, velünk élő művészeink, Szabolcs Péter, Nemes László, Budaházi Tibor. Három polgármestert "éltünk meg", mindhárom vendégünk volt. A legsikeresebb talán a régi iparosok-kereskedők találkozója volt - 80-90 éves mesterek meséltek a régi időről, tárgyakat hoztak, 1929-es Almanach-ot, kis cipő modellt. Ugyancsak sikeres volt a Zala Györgyre való emlékezés, amelyen részt vett Lendva és Arad alpolgármestere is. Ebben segített dr. Gyimesi Endre polgármester. Létrehoztuk a Világjáró zalaegerszegiek sorozatot, ahol világutazók számolnak be élményeikről.

Induláskor legnagyobb problémánk volt, hol jöjjünk össze... Egyik tagunk üzemeltetett egy kávéházat, és meghívott bennünket. Az első rendezvények itt zajlottak, később az Arany Bányász Szállóban, majd a Balaton szállodában. Először ingyen kaptuk mindet, ám amikor egy tulajdonos váltás után 30000 ft-t kértek alkalmanként, váltanunk kellett... Mivel bevételünk, tagdíjunk nincs, kerestem a lehetőséget, hová mehetnénk. Így találtam meg dr. Vándor László múzeum igazgatót, aki felajánlotta a múzeum rendezvénytermét, bérleti díj nélkül. Az őt követő Kaján Imre igazgató ugyanezt tette. 10 évig voltunk itt, 2017-ben bezárt a múzeum. Ekkor kerestem meg Kiss Gábort, a Deák Ferenc Megyei és Városi Könyvtár igazgatóját, aki azonnal igent mondott. A múzeum és a könyvtár is díjmentesen ajánlották fel a termet és a rendezvények lebonyolításához a technikai háttérrel. Ezúton is köszönjük Nekik! Az előadásokhoz a technikát biztosítják, a kiállításokhoz könyveket adnak... Gyönyörű plakátokat és meghívókat szerkesztenek. Ezekben nagy segítségemre van Tóth Renáta igazgatóhelyettes; a könyvtárral formálisan is együttműködési szerződést kötöttünk a tevékenységünk támogatására. Nagyon jó együttműködni velük!

Ola, Landorhegy

Ennek a városrésznek a története függ össze legszorosabban a belvárosi fejlődéssel – korábban már többször utaltunk az itt zajló eseményekre, fejlesztésekre. Ola egy kismemesi község volt, közvetlenül Zalaegerszeg nyugati szomszédságában, s igazán akkor vált érdekessé a város számára, amikor 1885-86-ban katonaság települt a község szélére – a rendezett tanácsúvá váló város a gazdaság fellendítésére huszárlaktanyát építtetett, amely olai területen épült fel, s a katonák a kuriális jogon kocsmát üzemeltető házaknál költöttek el a pénzüket, sőt a községben egy fapiac is működött, amelynek hasznát szintén itt fölötték le. A várossal teljesen egybeépült és az egerszegi birtokok által is körbeölelt kisközséget, minden tiltakozásuk ellenére 1887-88-ban egyesítették Zalaegerszeggel.⁶⁸ Az olaiak, korábbi anyagi helyzetük romlása miatt – erősen csökkentek a kocsmajövedelmek, nőtt a városi pótló – 1894-ben elszakadási kísérletet tettek, de ezt sem a vármegye, sem pedig a belügyminisztérium nem támogatta. Így Ola Zalaegerszeg része lett véglegesen.⁶⁹ A településrész, amely 47 házával gyakorlatilag a Körmendi utca részét képezte, tovább gyarapodott; 1900-ban óvoda létesült a városrészben, a laktanya bővítése, majd a Zalalövő felé megépített vasútvonal révén újabb lehetőségeket kapott. Az első világháború után megszűnt a 6. honvéd huszárezred, laktanyájába gyalogság, határvadászok költöztek, a lovardát pedig lebontották – helyén épült fel a városrész egyik legjelentősebb épületegyüttese, a ferences templom és zárda 1926-ban. Ennek plébániai feladata is volt, jelezve, hogy a gyarapodó lakosság lelki, közösségi igényeit is ki kell szolgálni. A városrész egyre inkább szervesült a belvárosi területtel; az első világháború után a főgimnáziumtól nyugatra eső területen parcellázni kezdtek, utcákat alakítottak ki. A város terjeszkedése ebbe az irányba a második világháború után is folytatódott, családi házas övezetként. A terület túlsó, Landorhegy felőli oldalán kezdődött el az 1940-es évek végén az ipari-katonai övezet kialakítása, a városmajortól induló és a Körmendi utcába (ma Hock János utca) torkolló Átlós út (később Lenin út, ma Platán sor) mentén – itt már többszintes házak épültek, majd a régi Belváros szélén elterülő Vizsla-réten az 1970-es években egy tízemeletes házakból álló lakótelep is létesült. Az 1950-es évek végétől a város itt főleg a Landorhegy irányába tudott terjeszkedni, a beépítés szinte kizárólag többszintes házak formájában valósult meg. Ez nyilvánvalóan a lakosság ugrásszerű növekedésével járt együtt, ami megkövetelte a közösségi célú intézmények létesítését. 1958-ban nyílt meg a József Attila Általános Iskola, mellette pedig 1963-ban elkészült – nagy közösségi, honvédségi összefogással – a József Attila Városi Könyvtár épülete.

⁶⁸ Foki Ibolya: Zalaegerszeg és Ola egyesítése. In: Zalaegerszeg évszázadai. Várostitörténeti tanulmányok. szerk.: Kapiller Imre. Zalaegerszeg. 1997. 294. p. (továbbiakban Foki 1997)

⁶⁹ Foki 1997. 307-310. p.

A könyvtár 1966-ban vált le végleg a megyei könyvtárról; az iskola és a könyvtár nagyon jó kulturális közösséget alkotott a fejlődő városrészben - nemcsak a névazonosságból következően - s számos máig élő kezdeményezést indítottak együtt, pl. a József Attila városi szavalóversenyt (1969) vagy a városi mesemondó versenyt (1977). A könyvtár vezetője 1968-tól Nyakasné Túri Klára lett, aki igazi közösségi helyé változtatta a könyvtárat, itt működött az országos híró Kacska Kázmér bábcsoport is. A könyvtár a városhoz csatolt peremkerületekben is fiókokat nyitott, s a hetvenes évek végén a Bartók Béla utcában kialakított Keresztury emlékház is a kezelésébe került.⁷⁰ Bár nem kizárólag a városrész lakóinak kulturálódását, közösségi életét szolgálta, de feltétlenül meg kell említeni a Göcseji Falumúzeum (1968) és a Magyar Olajipari Múzeum (1969) megnyitását, az olai vasúti megállóval szemben, az egykori Hencz malom környezetében. Ez a két múzeum ma a város közösségi létének egyik fontos objektuma, nem csak a turisták, de a városlakók egyik kedvence is. Több fontos együttműködő partnerük is van, többek között a Zala Megyei Népművészeti Egyesület, illetve a helyi iskolák, amelyekkel számos közös programot bonyolítanak le.

A landorhegyi városrész nemcsak lakótelepi övezetté vált, de kulturális szempontból is jelentős központtá. Óvodák, általános iskolák és középiskolák, kollégiumok sora jött létre a Göcseji út és a Gasparics utca közti területen az 1960-as, '70-es, '80-as években: 1963-ban az Általános Gépipari Technikum (ma Ganz Ábrahám Szakgimnázium), 1965-ben a Dr. Hamburger Jenő Általános Iskola (ma Landorhegyi Sportiskolai Általános Iskola) és a Komját Aladár (ma Kovács Károly) Kollégium, 1969-ben a 407. Ipari Szakmunkásképző és Kollégium (ma Munkácsy Mihály Szakközépiskola), 1970-ben a Dimitrov (ma Széchenyi István) Szakközépiskola, 1974-ben a Deák Ferenc Szakközépiskola, 1977-ben a Pais Dezső Általános Iskola. A párt is létesített itt oktatási intézményeket: az MSZMP Megyei Bizottságának Oktatási Igazgatóságát 1973-ban alapították, a KISZ Iskola épületét 1980-ban adták át. Tovább bővült a kulturális-közösségi kínálat 1981-ben: elkészült az új városi művelődési központ a Landorhegyi úton.⁷¹ Ez a városi kulturális intézmények átrendeződésével is járt: miután döntés született az állandó színház létesítéséről, azt a Megyei Művelődési Központ átalakítandó épületébe szánták elhelyezni. Ezért a Megyei Művelődési Központ átköltözött az Ifjúsági Házba, a Szakszervezetek Megyei Könyvtára a József Attila Városi Könyvtár épületébe, a létszámában és szolgáltatási lehetőségeiben jelentősen fejlesztett József Attila Városi Könyvtár pedig a landorhegyi úti városi művelődési központba.⁷² Így a városrész egyszerre több kulturális

⁷⁰ Gyimesi 2013. 4. p

⁷¹ Kiss Gábor - Fatér Bernadett 452-457.p.

⁷² Gyimesi 2013. 4.p.

lehetőséggel is gazdagodott – s amíg a színház épületét felújították (sőt később is), addig a színházi előadások is a VMK nagytermében zajlottak (a Hevesi Sándor Színház 1983-ban jött létre.) A művelődési központ épületében rövid ideig összevonva, majd önállóan működött a városi könyvtár és a művelődési ház. Előbbi 2013-tól a Deák Ferenc Megyei és Városi Könyvtár József Attila Városi Tagkönyvtára;⁷³ utóbbi felvette Gönczi Ferenc, majd később, 2007-ben Keresztury Dezső nevét (ekkor egyesült a Gönczi Ferenc ÁMK és Közép-Európai Kulturális Intézet és a Városi Hangverseny- és Kiállítóterem egy intézményben). Az ÁMK-k 2010-es években történő megszűnése után – 2016-ban a rövid életű Zalaegerszegi Városrészek Művelődési Központját is magába olvasztva – ma a város egységes művelődési intézménye.⁷⁴ Az épületben működik még a Zalai Táncegyüttes is. Mindkét itt működő - az egységesített közművelődési és könyvtári - intézmény a helyi és a város közösségi élet kiemelkedő tényezője. A landorhegyi városrészt sem kerülte a demográfiai hullámvölgy - az egykori József Attila és Pais Dezső általános iskolák épületében ma már idősek gondozóháza működik; de a városrész újabb kulturális színponttal is gazdagodott: az egykori laktanya épületében - miután 1995-ben végleg megszűntek az itt állomásozó katonai alakulatok – új otthonra lelt az 1971-ben indult Pénzügyi és Számviteli Főiskola Zalaegerszegi Intézete; ma a szépen gyarapodó, prosperáló felsőoktatási campus a Budapesti Gazdasági Egyetem Gazdálkodási Kar Zalaegerszeg néven működik,⁷⁵ és része a város közösségi életének, pl. az itt zajló *senior akadémia* befogadásával.

⁷³ <http://www.dfmvk.hu/>

⁷⁴ <http://www.kereszturyamk.hu/vmk/intezmenyeink>

⁷⁵ <https://uni-bge.hu/gkz>

Kertváros

Mint az korábban már említettük, az 1950-es években a város legnagyobb problémája, megoldásra váró feladata a gyorsan szaporodó, a megye és az ország legkülönbözőbb részeiből verbuválódó lakosság emberi körülményeket biztosító letelepítése volt (az ötvenes években mintegy tízezer fővel nőtt a város lakossága, de egészen 1960-ig csak 883 lakás épült, és a meglévők közül is sok volt a nagyon elavult, egészségre ártalmas). A város vezetése a közművesítés fejlesztésére 1957 novemberében a kormányzathoz fordult és 12,2 millió Ft hitelt kért a munkálatok megkezdésére, ugyanakkor megindította a lakásépítési programot is, a már említett landorhegyi városrészben a többszintes házak építésével, a Temető (később Göcseji) úttól délre pedig a családi házas övezet kialakításával.⁷⁶ Az út vonalában, a Kálvária és a temető között még létesült néhány többszintes ház, de azután, a Jánka-hegy nagy platóján már mintegy 600 építési telket alakítottak ki, így jött létre a mai Hegyalja utcáig, illetve az Általszegett utca vonalában szinte a Kertváros végéig elnyúló családi házas övezet, ahová elsősorban a *faluról betelepülő* lakosságot várták. Egy következő ütemben, az 1970-es években az akkori Kertvárostól tovább haladva déli irányba egy sajátos, kétszintes, de még mindig kiskertes házakból álló telep, a KISZ-telep épült ki, amely pedig *fiatal családoknak* kívánt otthont nyújtani – és ilyen stílusú, többszintes, de még mindig kertes környezetű házakat építettek a Hegyalja utca vonalában is. A város lakossága azonban dinamikusán gyarapodott (1970-ben már 40 546 fő) a lakásépítés is ilyen dinamikusán folyt (1970-ig 4696 lakás készült el)⁷⁷ tehát a Kertváros is folyamatosan terjeszkedett déli irányban; 1974-ben már a Pálóczi Horváth Ádám utca vonalában volt a város határa, vagyis a Kertváros és a KISZ-telep itt egyesült. Ekkor már négyemeletes házakat építettek, 1983-ra befejezték a Hegyalja utca túlsó ívén elhelyezkedő házakat is, sőt már 9 emeletes házakat is emeltek a városrész déli végén, és folyt a további utcák - Göcseji Pataki Ferenc, Munkásőr (ma Nemzetőr), Építők útja - kialakítása, több alkalommal a már kialakított házszerkezetekbe is építettek további házakat... Ez a városrész még napjainkban is gyarapodik, a déli végén újabb és újabb lakóparkok létesülnek, egészen megközelítve az Alsóerdőt. A Jánka-hegy oldalába pedig családi házak települtek, sőt a hegyi hajlékok is számos esetben átlényegülnek lakóházakká. Így jött létre a - Belvárost leszámítva - a város legnagyobb területű és több mint tízezer főt meghaladó lakosságú városrésze, melynek

⁷⁶ Béres Katalin: Vidéki város. Zalaegerszeg, 1960-as évek. In: Magyar társadalomtörténeti olvasókönyv 1944-től napjainkig. Szerk.: Valuch Tibor. Budapest. 2004. 839-840. p. (továbbiakban: Béres 2004.)

⁷⁷ Uo.

sajátos hangulata, kialakuló, ma is formálódó közösségi élete van; ehhez számos közösségi-kulturális intézmény nyújt segítséget.

A városrész első intézményei a Népköztársaság (ma Köztársaság) útján, az 1960-as elején felépített zeneiskola és óvoda voltak – a kertvárosi gyerekek akkor még a volt zárda épületébe jártak iskolába. A zeneiskola mellett az óvoda is működik még, egyházi fenntartásban, ez a Szent Család Óvoda, és számos közösségi rendezvénynek, előadásnak ad otthont. A rendkívül gyorsan szaporodó lakosság igényei azonban megkövetelték egy valódi általános iskola létrehozását: a Hegyalja utca és a KISZ telep közötti területen 1972-ben adták át a 16 tantermes kertvárosi általános iskolát, mely a Liszt Ferenc Zenei Általános Iskolával összeolvadva jött létre – a neve Kilián György Általános Iskola lett, de oktatási-nevelési profilja továbbra is a művészeti nevelés maradt. Az iskola épületét úgy alakították ki, hogy alkalmas legyen közösségi-kulturális funkciókra is: tornaterme lelátós rendszerű, lehetőséget ad nagyobb rendezvények, spotversenyek, művészeti produkciók megrendezésére – az iskola mellett pedig kertmozi is működött évtizedeken keresztül. A művészeti nevelés maradandó értékű, a mai Liszt Ferenc Általános Iskola mellett jelenleg is működik, egyesületi formában olyan énekkar, mely a korábbi tanítványokból toborzódott. A Népköztársaság út vonalában újabb és újabb óvodák, bölcsődék létesültek (Napsugár utcai, Csillagközi) és egy további általános iskola létesítése is elengedhetlenné vált: 1978-ban nyílt meg a Népköztársaság úti (ma Eötvös József) Általános Iskola: annyi gyerek volt, hogy nem jutott mindenkinek tanterem, reggelente busszal vitték másik iskolába a tanulókat. Ez az iskola a sporttal kapcsolatos nevelésre helyezte a hangsúlyt, számos későbbi kiválóságot kinevelt. És még nem volt vége a fejlesztéseknek: a lakossági növekedési csúcs idején,⁷⁸ az 1980-as évek elején született meg a gondolat, hogy a Kertváros déli szélén, a környező, fejlődő utcák lakóinak igényeit sokoldalúan kiszolgálva egy többfunkciós, óvodát, iskolát, nyilvános könyvtárat, művelődési házat magába foglaló komplex intézményt, ÁMK-t hozzanak létre. 1986-ban kezdte meg működését, mint kertvárosi Nevelési Központ és fokozatosan épült ki, nyerte el minden feladatához a megkívánt feltételeket. Nevelési feladataihoz méltóan vette fel az Apáczai Csere János Általános Művelődési Központ nevet. A demográfiai hullámvölgy azonban ezt az intézményt is elérte: előbb az óvoda, majd az általános iskola szűnt meg, kis ideig még gimnázium működött benne, de végül az oktatási funkciója megszűnt. Községi-kulturális feladatai azonban megmaradtak és a mai napig is sikeresen működnek. A közoktatás állami kézbe vétele után, az ÁMK-k felbomlásával a

⁷⁸ A város lakossága ebben az évtizedben érte le a legnagyobb létszámot: 1990-ben 62 212 fő. ld. Szekeres Jánosné: Zalaegerszeg 1945-1977. In: Zalaegerszeg évszázadai. Várostörténeti tanulmányok. Szerk. Kapiller Imre. Zalaegerszeg, 1997. 352-353.p.

könyvtár és a művelődési ház, több peremkerületi szolgáltatóhelyet magába olvasztva, Zalaegerszegi Városrészek Művelődési Központja néven működött, majd a fenntartó városi önkormányzat döntése nyomán, 2016-ban a könyvtár a városi könyvtárhálózatnak lett a része (Apáczai Csere János Tagkönyvtár néven a Deák Ferenc Megyei és Városi könyvtár intézményegysége)⁷⁹, a művelődési ház pedig a Keresztury Dezső VMK Apáczai Csere János Művelődési Központ tagintézménye.⁸⁰ A két intézményegység egymást is támogatva, elsősorban a Kertváros közösségi-kulturális életét, igényeit szolgálja ki, de számos esetben városi, sőt megyei szintű eseményeknek is helyet adnak. Ebbe beletartozik a sport is, pl. a cselgáncs sportegyesület itt tartja edzéseit, és az épület mellett korszerű sportpálya is igénybe vehető. Az Apáczai könyvtárhoz-művelődési házhoz legrégebben, több mint 30 éve a Kertvárosi Nyugdíjas Klub kötődik.

Interjú **Molnár Frigyesnével**, a Kertvárosi Nyugdíjas Klub jelenlegi vezetőjével

A klub első alapítói – mintegy 5-6 személy - 1986 szeptemberében az akkori kertvárosi MSZMP irodában gyűltek össze, hogy formát adjanak az akkor már igen kiterjedt városrész közösségi szerveződéseinek. Elsősorban a tevékeny nyugdíjasokra gondoltak, nekik kerestek értelmes elfoglaltságot. Hamarosan átköltöztek a frissen elkészült Kertvárosi Nevelési Központba, a későbbi Apáczai Csere János ÁMK-ba.

A Kertvárosi Nyugdíjas Klub teljes mértékben civil szervezet, nincs tagdíj, csak együttműködés – jelenleg mintegy 68 fő tartozik az aktív tagok közé, ez folyamatosan változik, életkorral, egészségi állapottal összefüggésben; de mindig van utánpótlás, jellemzően a nyugdíjasok körében. Az idők során énekkart is létrehoztak, melynek vezetője Kulcsárné Csejte Mariann tanárnő. Az énekkar fellép ünnepi eseményeken (pl. kertvárosi vigasságok, adventi ünnepség), de fesztiválokon, művészeti napokon is. A kapcsolatrendszerükben fontos a helyi, településrészi önkormányzattal fennálló jó viszony, illetve az Apáczai Csere János Művelődési Központtal és az Apáczai Csere János Tagkönyvtárral való folyamatos együttműködés. A művelődési intézmény helyet ad a klub rendezvényeinek, ők pedig tevőlegesen (pl. süteménysütéssel, fellépéssel) vesznek részt a programok megvalósításában. A könyvtár fogadja az olvasni vágyó klubtagokat (kb. a fele beiratkozott olvasó), meghívja őket

⁷⁹ <http://apaczai.dfmvk.hu/>

⁸⁰ <http://www.kereszturyamk.hu/amk>

rendezvényeire és rendszeresen szervez számukra tanfolyamokat (informatika alapjai, számítógép- és internethasználat, egészséges életmód stb).

*

Az egykori intézmény a nevelési és közművelődési feladatokon túl még egy, a városrész életében nagyjelentőségű közösségi szerveződésnek adott helyet: az 1990-es évek elején, 1993-tól a helyi katolikus közösség - a Mária Magdolna Plébánia támogatásával - állandó misézési helyet alakított ki az épületben. Az összefogás olyan erősnek bizonyult, hogy innen szerveződött meg a kertvárosi templom építésének, majd pedig a Szűz Mária Szeplőtelen Szíve Plébániának a közössége is. (A templom felszentelésére 2004-ben került sor, az Átalszegett utcában.)⁸¹

⁸¹ <https://www.martinus.hu/nev-es-cimtar/plebaniak/85/zalaegerszeg-szuz-maria-szeplotelen-szive-plebania>

Páterdomb, Botfa, Zalabesenyő

Páterdomb

A páterdombi városrész az ősi, Bakra vezető postaúttól keletre húzódó dombháton alakult ki. Az első világháború után még csak néhány utca volt a domb aljában, annak északi végén, a mai Farkas Dávid utca vonaláig; majd a város itt is elkezdett terjeszkedni, a mezőgazdasági területek fokozatosan családi házas övezetté váltak. Új lendületet adott a városrész fejlődésének, hogy a vasútállomással átellenben, a mai Gönczi Ferenc utca környékén építették fel 1943-ban az ONCSA telepet – az Országos Nép és Családvédelmi Alap 39 göcseji stílusban készült háza a szegénysorsú, sokgyerekes nagycsaládoknak adott otthont. (Olában és Kaszaházán is készültek ilyen házak, ma már csak néhány található belőlük eredeti alakjában.)⁸² A városrész a második világháború után is terjeszkedett a dombháton, de már nem csak családi házak, hanem ipari övezet is létesült az északi részén (GANZ MÁVAG gyáregység) és a keleti oldalon (pl. a számos átalakuláson áteső Alumíniumipari Gépgyár). A városrész fejlődése egy idő után megkívánta, hogy önálló óvodája legyen (1954-ben adták át a Radnóti utcai óvodát)⁸³, majd pedig orvosi rendelője, közösségi helyisége és könyvtára is - ezek átadására 1973 augusztusában került sor. Ebben az évben adták át a MOM tanműhelyét is a Juhász Gyula utcában. 1978-ban itt létesült a Zalai Fazekasház és Kiállítóterem, mely - a Czugh család itteni működése nyomán – a nyugat-dunántúli kerámiaipar- és művészet bemutató otthona lett.⁸⁴ A dombtetőn képzőművészek telepedtek le (Németh János, Szabolcs Péter) akiknek nemcsak lakásuk, de alkotóműhelyük is itt volt. Két középiskola is helyet kapott a térségben: a Kehidáról 1977-ben Zalaegerszegre költöző mezőgazdasági szakiskola (Kinizsi Pál nevét vette fel) és a sok hanyattatás után itt végleges otthonra találó kereskedelmi és vendéglátóipari szakközépiskola – ez utóbbi, a ma Báthory István nevét viselő középiskola lett a környék egyik legjelentősebb kulturális intézménye, sikeres oktatást folytat ma is, udvarán zajlottak korábban a Páterdombi Esték rendezvényei.⁸⁵ A Kinizsi Pál nevét viselő szakközépiskola előbb összevonásra került a Báthory István Szakközépiskolával, majd a képzés iránti érdektelenség miatt ez a szakirány meg is szűnt; ám az oktatási tevékenység irányítása kapcsán itt működik ma a Zalaegerszegi Szakképzési Centrum és az Oktatási Hivatal Főosztálya. A városrész az

⁸² Béres 2017. 169. p.

⁸³ <https://www.zalamedia.hu/vezeto-hirek/zsibongo/65-eves-a-varos-legregebbi-ovodaja>

⁸⁴ Kiss Gábor - Fatér Bernadett 454-456. p.

⁸⁵ <https://zegerszakkepzo.hu/bathory/>

1990-es évekig tovább terjeszkedett, előbb négyemeletes házak, majd a Baross Gábor utca vonalában sorházak létesültek - a városrész itt nem folytatódhatott tovább, mert elérte a kőolajfinomító területét. A városrész központjában ma is élénk kulturális élet folyik; a megszűnt Alumíniumipari Gépgyár területén a Magyar Olaj - és Gázipari Múzeum rendezett be kiállítótermeket⁸⁶, az intézmények mellett a Szegfű utcai Páterdombi Közösségi Ház ad helyet a közösségi tevékenységeknek, ezek legfőbb szervezője pedig a Páterdomb a Kultúráért Egyesület. A kulturális élet mellett a sport területén is élénk közösségi élet zajlik: 1987-ben alakult meg a Páterdombi LSC, előbb kispályás, majd 1992-től nagypályás labdarúgó csapattal. Jelenleg két szakosztálya van, labdarúgás és kézilabda, mintegy 120 igazolt versenyzővel.⁸⁷

Botfa

Botfa volt az utolsó település, amelyet 1982-ben Zalaegerszeghez csatoltak. Az egykori falu a Válicka pataktól keletre, a Göcsej határát képező hatalmas dombok lejtőire, illetve völgyeibe települt. Írásban csak a XIV. század végén tűnt fel először, Bathfalva, Bothfalva néven – ekkor már biztosan erdők, szőlőhegyek övezték. A település a török időkben is lakott volt, ekkor még valószínűleg a mostani elhelyezkedésétől lejjebb, a Válickához közelebb feküdt, de a Kanizsa visszafoglalását kísérő kitelepítések idején, 1687-ben a lakosoknak el kellett hagyniuk a falut. A visszaköltözés nyomán - miután a korábbi falut felégették – valamivel feljebb, a dombok közé benyúló völgybe telepedtek meg. A község a középkorban a csatári konvent, a Butkai család, Ráskai Balázs tárnokmester, majd a XVI. századtól egészen 1880-ig a gróf Erdődy család birtoka volt.⁸⁸ Ekkor került a nagykanizsai származású Hirschler Ármin tulajdonába, akinek a fia, Hübös Salamon egészen 1944-ig a falu földesura volt. Ő kiváló gazda hírében állt, a mai Zalaegerszeg területét tekintve az egyik legjobb minőségű erdőket is kezelte.⁸⁹ (Az egykori Erdődy, majd Hübös kastély ma városrész egyik fontos közösségi helyszíne.)

A település lakossága mindig római katolikus többségű volt, de saját plébániája, sőt temploma sem volt – a szomszédos Csatárban volt a plébánia, aztán 1786-ban az akkori község épített egy szép későbarokk templomot, de a plébánia továbbra is Csatárban maradt, ide jártak szentmisére a hívek az ún. Mise-úton. A lakosok jövedelme jelentős mértékben a szőlőtermelés,

⁸⁶ <http://www.olajmuzeum.hu/rolunk.html>

⁸⁷ Gyenese Richárd szíves közlése

⁸⁸ Salamon Sándor: Mestert tartottak kebeleekben. A botfai elemi népiskola története. Zalaegerszeg, 1999. 7-8.p. (továbbiakban. Salamon 1999.)

⁸⁹ Szakács 2012. 153. p.

borkészítésből származott; ránk maradt a község egy igen korai, 1703-ból származó pecséttrajza, amely a megfeszített Krisztust ábrázolja, a keresztfából pedig szőlőfürtök fakadnak.⁹⁰ A községnek a XVIII. század utolsó harmadában mintegy 400 lakosa volt; az első adatok az iskola létezéséről 1770-ből vannak, a botfai gyerekek ekkor Csatárba jártak iskolába.⁹¹ A XIX. század első évtizedeiben már lehetett Botfában is iskola, ugyanis az 1838-as térkép feltünteti a „mesterházat”, vagyis a tanító lakását és az iskola épületét (a mai főutca páros, tehát déli oldalán, kb a 16. sz. ház helyén). Ezt egy tíz évvel későbbi jegyzőkönyv is megerősíti.⁹² Innentől kezdve az iskolai oktatás folyamatos volt Botfában, és sokáig a község összetartó erejének egyik fő tényezője lett. A kiegyezés után, az 1868-as népoktatási törvény nyomán már iskolaszéket is alakítottak, melynek elnöke nem kisebb személyiség lett, mint lovag Fackh Gedő, 1848-as honvédtiszt, a kivégzett Pöltenberg Ernő honvédtábornok unokaöccse, egyszersmind lányának férje, aki ebben az időben bérelte az uradalmat (később Badacsonytomajban telepedtek le).⁹³ A község új iskolája a korábbi épülethez képest kissé feljebb, kb. a mai 23-as számú ház helyén épült fel, egy tanteremmel és tanítólakással.⁹⁴

A község sokáig megőrizte földműves jellegét, lakossága még az 1949-es népszámlálás szerint is 89 %-ban „östermelő” volt, ez csak a szocializmus éveiben kezdett megváltozni (1960-ban már csak 54 %!) A kiegyezés után a besenyői körjegyzőséghez tartoztak, plébániája továbbra sem volt a falunak. Az iskola a későbbiekben is a község legfőbb közösségi intézménye maradt, szolgálta a felnőtt lakosság művelődését, ismeretterjesztő előadások tartását, egyéb rendezvények szervezését is. Az újabb iskolaépületet végül 1929-ben adták át, amelyhez könyvtár és klubhelyiség is csatlakozott. Ez az épület lett azután, az iskolai oktatás megszűnése után, 1998-ban jelentősen kibővítve a közösségi ház.⁹⁵ Az iskola adott helyet az iskolán kívüli népművelési tevékenységnek is, melyet az állam és a vármegye is támogatott. Ez különösen az 1930-as évektől vált jelentőssé, ekkor az őszi-téli idényben 10-12 előadást is tartottak, főleg helyi és zalaegerszegi előadók közreműködésével. A helyi színjátszók is számos előadást tartottak, Kollarics Ferenc kántortanító, Simon István káplán és Ferencz Ernő jegyző rendezésében. Működött népkönyvtár, illetve népművelési vándorkönyvtár is a községben, melynek kezelését szintén Kollarics Ferenc látta el.⁹⁶

⁹⁰Salamon 1999. 11. p.

⁹¹ Salamon 1999. 17.p.

⁹² Salamon 1999. 18.p.

⁹³ Salamon 1999. 22-23.p.

⁹⁴ Salamon 1999. 24-25. p.

⁹⁵ Salamon 1999. 54. p.

⁹⁶ Salamon 1999. 93-94. p.

A második világháború után, a növekvő gyermek létszámra hivatkozva az iskolaszék kérvényezte, hogy a Hűvös - kastélyt adják át a községnek iskola céljára (a korábbi birtokost, Hűvös Salamont a zsidótörvények alapján fosztották meg birtokától, majd 1944-ben agyonverték). Az épületet a Földművelődésügyi Minisztérium 1946-ban adta át a Vallás-és Közoktatásügyi Minisztériumnak iskola céljára. Egy darabig ide jártak a zalabesenyői gyerekek is, mert az ottani iskola elégett a háború végén, majd a körzetesítés nyomán ők Zalaegerszegre kezdtek járni, Botfa pedig Bocföldéhez csatlakozott.

A községben az 1970-es években élénk közösségi élet bontakozott ki. A településen élt egy kiváló énekes, László Imréné, aki igazi nótafa volt, a televízióban is szerepelt, 1970-ben a „Röpülj Páva” vetélkedőn a középdöntőbe jutott. Az ő biztatására és közreműködésével jött létre a Válicka Citerazenekar, melyet Nagy Lajos szervezett meg, illetve a Zalai Táncegyüttes tagja, Sepsi István segítségével egy néptánccsoport. Ez utóbbi nem bizonyult hosszú életűnek, annál inkább a citerazenekar, amely – számos változáson átesve – ma is működik, „fenntartója” a „Válicka” Citerabarátok Egylete.⁹⁷ A citerazenekar valódi közösség-szervező erőnek bizonyult, évről-évre fejlődtek, több csoportot is szerveztek, sok fiataalt vonzottak magukhoz, táborokat tartottak, folyamatosan felléptek Magyarországon és külföldön is. Tevékenységük elismeréseképpen számos díjat kaptak; 2003-ban a város vezetése Zalaegerszegért Díj-jal tüntette ki az együttest. A településrészen az utóbbi évtizedekben tovább fejlődött a közösségi élet. Létrejött az Összefogás Botfáért Egyesület⁹⁸, a Polgárőr Egyesület⁹⁹, a Botfai Citerazenekar és az Őszirózsa Nyugdíjas Klub.¹⁰⁰ A közösségi ház mellett a Mindszenty Ifjúsági ház is a közösségi élet szolgálatában áll.

Zalabesenyő

Amint az már korábban említettük, ezt a települést 1958-ban csatolták Zalaegerszeghez – a korábbi falu a Zalaegerszeget Bakkkal összekötő postaút mentén helyezkedett el, a postaúttól délre fekvő dombháton települt meg, szőlőhegyei és erdői jórészt a Zalaegerszeggel és Bazitával határos területen feküdtek. Déli határa a Válicka patak réjtjében húzódott. A Válickán túli szomszéd település Botfa, amelyet a legkésőbb, 1982-ben csatoltak a városhoz.

⁹⁷ 30 éves Válicka Citerazenekar 2006. Összeáll.: Nagy Lajos. Zalaegerszeg, 2006.2-3. p.

⁹⁸ <http://www.osszefogasbotfaert.hu/>

⁹⁹ <http://www.osszefogasbotfaert.hu/botfa-varosreszi-polgaror-egyesulet/>

¹⁰⁰ <http://www.osszefogasbotfaert.hu/oszirozsa-nyugdijas-klub/>

Zalabesenyő Árpád-kori település, ezt legfőképpen a település határában található, legutóbbi időnkig használt temploma bizonyítja, melynek építését a régészeti-történeti kutatások a XIII. század második felére keltezik,¹⁰¹ védőszentje Alexandriai Szent Katalin. A templom ma a temetőben áll, ez is középkori eredetű, hiszen a XI. század végi szabolcsi zsinat rendelkezett arról, hogy a templom, a temető és a település szoros egységet alkosson. 2011-ben épült meg a településrész főutcáján található mai, modern templom, 2018-ra pedig felújították a Szent Katalin templomot is... A település neve egyértelműen utal a magyarok mellett a X. századtól katonai segédnépként megjelenő *besenyőkre*, akik közvetlenül a király szolgálatában álltak – valószínűleg ide is valamilyen gyepűőrző, határőrző feladattal kerülhettek. Írásban először 1326-ban tűnt fel a település – de mint láttuk, biztosan korábbi volt az itteni lakosság megtelepedése. Lakói, tulajdonosai köznemesek voltak, ez is királyi szolgálatra utal.¹⁰² A település középkori történetének dokumentumai egyúttal a mai város fontos emlékei is. Ezekben tűnik fel először, 1381-ben a mai Zalaegerszeg egyik legrégebbi, ma is meglévő földrajzi neve, kedvelt kirándulóhelye, az Aranyoskút (ma Aranyoslapi forrás), mely 1958-ig besenyői területen fakadt..¹⁰³

A török hódítás idejében ez a falu sosem néptelenedett el teljesen, idővel - Kanizsa eleste után, 1629-ben hódoltsági település lett, és a törököknek is adózott¹⁰⁴. Földesurai között szerepel a Luka-család, akiknek nevét ma az egyik szőlőhegy őrzi, vagy a Toposházi és Ebergényi család (ezek a falvak ma Zalaegerszeg településrészei).¹⁰⁵ Ugyanakkor a közösséget összetartó plébániája megszűnt, temploma „puszta, félig romos” állapotba került¹⁰⁶ - plébániája már nem is lett a továbbiakban sem, a lelkipásztori szolgálatot a búcsúszentlászlói ferencesek illetve a zalaegerszegi Mária Magdolna plébánia papjai látták el.¹⁰⁷(A keresztelési anyakönyvet 1739-től ismerjük.) 1748-ban 37 háztartásban 43 család élt itt – neveikből ítélve magyarok.¹⁰⁸ A falu legjelentősebb nemesi családja, a Skublicsok beházasodás útján, a XVIII. század első felében, 1738-ban tűntek fel a településen. A család egyik legkiválóbb tagja, Skublics Imre kétszer volt a vármegye követe a pozsonyi országgyűlésen¹⁰⁹. A Skublics családnál volt nevelő 1839-45 között Königmayer Károly, aki jelentős egyházi pályafutása mellett 1861-ben és 1881-ben is

¹⁰¹ Id. Valter Ilona: Román kori templomok a Nyugat-Dunántúlon. In: A Dunántúl településtörténete VI. Veszprém, 1986. 29-37. p.

¹⁰² Szakál István: Besenyő ezer éve. Zalaegerszeg, 2002. 32-33. p. (továbbiakban Szakál 2002.)

¹⁰³ Uo.

¹⁰⁴ Szakál 2002. 50. p.

¹⁰⁵ Szakál 2002. 45. p.

¹⁰⁶ Szakál.2002. 54.p.

¹⁰⁷ Cselenkó 2019. 104-106.p.

¹⁰⁸ Szakál 2002. 60.p.

¹⁰⁹ Szakál 2002. 85.p.

tagja volt a magyar országgyűlésnek.¹¹⁰ A település lakosainak művelődését az iskolai oktatás megkezdésétől számíthatjuk; a XVIII. század végén még nem volt iskola és tanító Besenyőben, a gyereket az egerszegi tanító oktatta. A település első iskolája a XIX. század első felében épült, és ebből az időből vannak adatok a tanító (mester) jelenlétére is. Az első zalai közkönyvtár alapítási kísérlet is a Skublics család adományára épült¹¹¹ – az 1831-ben a megyének adományozott gyűjtemény maradáka ma a Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltárában található, és Skublics Károly zalaszentbalázi birtokos nevéhez fűzik, de az újabb kutatások szerint a család besenyői és szentbalázi tagjai adhatták össze a felajánlott gyűjteményt.¹¹² A község az 1871-es közigazgatási törvény nyomán kisközség lett, egyúttal a Válicka jobb parti településeivel, Csatárral, Botfával és Csáccsal együtt körjegyzőséget is alkotott, melynek székhelye Besenyőben volt. A település neve hivatalosan 1908-tól lett Zalabesenyő. A körjegyzői iroda és irattár számára az első világháború alatt építettek székházat (a mai közösségi házzal szemben) ez a második világháború végén égett le.

Az iskolai oktatás, a helyi közösség összetartó ereje a XIX. század közepétől követhető nyomon a településen, az első ismert tanító a század közepén Bakics Ignác volt, a leghosszabb ideig, 19 évig pedig Bogyay Elemér volt a község tanítója, aki a megyei közéletben is ismert személyiség volt, tagja volt a járási tanító-egyesületnek, Gönczi Ferenc néprajzkutatóval, Borbély György zalaegerszegi lapszerkesztővel is jó kapcsolatot ápolt. A helyi képviselő-testület 1910-ben tett kísérletet az iskola bővítésére, de ez nem sikerült, csak annyi, hogy a szaporodó lakosság miatt már két tanítóval dolgoztak¹¹³.

A két világháború között a község több alkalommal is terjeszkedni tudott: 1920-ban a Nagyatádi-féle földreform keretében a Tökésy birtokból osztottak kb. húsz házhelyet az országút két oldalán, ekkor épült ki a Posta út Község útja-Mihályi út közötti része, majd 1943-ban a Ferenczy birtokból alakítottak ki kb. 15 házhelyet. A település továbbra is „őstermelő” jellegű maradt, lakosainak száma meghaladta a 800 főt – a közösségi életet ekkor az iskola mellett az önkéntes tűzoltóság, a gazdakör, a Katolikus Férfiégylet és a Katolikus Nőegylet, valamint a levente mozgalom szolgálta. Az új, modern iskolát 1928-ban adták át, melyhez színpadot is építettek. Az 1920-as évek végére elkészült az új közút, a postaút és 1935-ben

¹¹⁰ <http://tudastar.dfmk.hu/zalaiak?p=543>

¹¹¹ Jakab Géza-Németh László: Országos Nemzeti Könyvtárépítő mozgalom a reformkor elején Zalában. In.: Magyar Könyvszemle. 1958. 3.

¹¹² Szakál 2002. 94.p.

¹¹³ Szakál 2002. 118-120.p.

végre vasúti megállót is kapott a község.¹¹⁴ A legjelentősebb birtokosok ebben az időben a Mihály és Tökésy családok voltak.

A második világháború végén, 1945. március 30-án, nagypénteken Zalabesenyőt rettenetes pusztulás érte: az itt folyó harcok során a falu nagy része, 74 ház elégett, és az állatállomány legnagyobb részét is elhajtották – talán az egész megyében itt szenvedték el a legnagyobb kárt. A községet a következő években a képviselőtestület mellett a Községi Nemzeti Bizottság igazgatta, különböző ügyekben (földigénylés, közellátás, közegészségügy stb.) eljárva. Ez egyúttal azt is jelentette, hogy a közösségi életben megjelent a pártpolitika, s egyre inkább bele is avatkozott a közügyekbe. A korábbi nagyobb birtokokat felosztották, az erdők állami tulajdonba kerültek.¹¹⁵ A körjegyzőség ideiglenesen Botfára került, a leégett iskola helyett a gyerekek egy ököristállóból átalakított „iskolába” jártak, a nyolcosztályos iskola bevezetése nyomán pedig a felső tagozatosok Botfára, majd 1954-től Zalaegerszegre. Az általános iskolai oktatás végül 1991-ben szűnt meg a városrészben.¹¹⁶ A nagy változást az iparosítás hozta, az észak-zalai olajmező feltárása nyomán kitermelt kőolaj helyi feldolgozására itt építették fel a kőolajfinomítót, részben zalaegerszegi, részben zalabesenyői területen. Az András hidai Állami Gazdaságnak is volt itt jelentős földterülete. (Később a MOM zalaegerszegi gyáregysége is ide települt.) Mindezek következtében a lakosság is kezdett átalakulni, nőtt az iparban, szolgáltatásokban dolgozók száma, szorosabbá vált a kapcsolat Zalaegerszeggel. Így került sor 1958-ban, az Elnöki Tanács 89/1958. sz. rendeletével a község Zalaegerszeghez csatolására, amely ellen a helyiek tiltakoztak, de hasztalan. A településrészben 1976-ig tanácski kirendeltség működött, a városrésznek volt tanácski képviselője is. A közösségi élet egyik fontos színtere az iskola mellett a Magyar Vöröskereszt helyi szervezete és a színjátszó kör voltak.

Interjú Horváth Miklóssal, a **Besenyő a 2000-es Években Alapítvány** vezetőjével

A rendszerváltozás idején a településrész önkormányzati választókerületet alkotott Botfával; a városrész életében nagy változásokat hozott, hogy a MOM gyáregység helyén létrejött a Flextronics International üzeme, annak több gyáregysége, illetve a déli ipari park. A lakosság önszervező hajlandóságának, képességének kiteljesítésére, koordinálására alapították a *Besenyő Városrészért Alapítványt*. Ennek fő céljaként a kábel tv szervezését, majd a szennyvízhálózat kiépítésének segítségét fogalmazták meg. A helyi fejlesztések, a közösség szervezésének egyik motorja *dr. Gombos József* ügyvéd volt, aki az 1992-es időközi választáson önkormányzati képviselő is lett; sikerült pl. a korábban

¹¹⁴ Szakál 2002. 152-153.p.

¹¹⁵ Szakács László: A zalaegerszegi erdők és az erdőgazdálkodás története a kezdetektől 2010-ig. Zalaegerszeg, 2012. 214-219.p. (továbbiakban Szakács 2012.)

¹¹⁶ Szakál 2002. 174., 191. p.

megüresedett iskolát közösségi célokra megtartani. Ezt az épületet 1997-ben, sok társadalmi munkával alakították át közösségi házzá. Klubok alakultak, létrejött a Szivárvány Dalkör, rendszeresen tartottak ünnepi rendezvényeket.

A kilencvenes évek végére az alapítvány fő céljai teljesültek, így új feladatok kijelölését határozták el. Azonban a korábbi alapítvány céljainak módosítása a nagy számú alapító, a sok tagú kuratórium miatt – közülük időközben többen meghaltak, külföldre távoztak – jogilag lehetetlen volt. Ezért három alapító – Héder Lajos, Koller István, Simon József – 1999-ben létrehozta a **„Besenyő a 2000-es Években Alapítványt”**. Legfontosabb céljukként fogalmazták meg a kulturális tevékenységet, a kulturális örökség megővését, mindezek keretében történelmi hagyományaink széles körű feltárását, ápolását, a közösség kultúrájának alakítását, emlékpark kialakítását, történelmi hősi emlékműveink megőrzését, a közelmúlt népi hagyományainak felkutatását és megőrzését. Fontosnak ítélték a helyi lakosság körében különböző kulturális csoportok, klubok létrehozását, azok munkájának folyamatos szervezését, segítségét. Így valósult meg pl. 2001-ben a település említésének 675. évfordulójára tervezett emlékpark, később az új templom építése, a középkori templom felújítása.

A közösségi élethez lehetőséget teremt a Zalaegerszeg Megyei Jogú Város tulajdonában lévő korábbi iskola épület, mely napjainkban az Alapítvány működtetésébe átadott Közösségi Ház.

A *Besenyő a 2000-es Években Alapítvány* keretében – együttműködve a településrészi önkormányzattal, a Deák Ferenc Megyei és Városi Könyvtárral, amely fiókkönyvtárat is üzemeltet a településrészen - sikeresen működik a Nyugdíjas Klub, a Szivárvány Dalkör, a Karinthy Színház Kör, az Ifjúsági Klub, a Magyar Vöröskereszt Helyi Alapszervezete és a Besenyői Barátok Köre. A klubok évente 40-50 nagy rendezvényt bonyolítanak le; emellett a Házban minden héten folyamatosan működnek kisebb csoportprogramok. Zalabesenyő jellegzetessége, hogy a környező szőlőhegyeken sokan laktak, és laknak most is: ennek következtében ott is élénk közösségi élet zajlik, melynek szervezője az Öreghegyen a polgárőr egyesület (vezetője Dancs István).¹¹⁷

¹¹⁷ Interjú Horváth Miklóssal, a Besenyő a 2000-es években Alapítvány vezetőjével

Andráshida, Gébárt, Apátfa, Kaszaháza, Nekeresd, Neszele, Pózva, Ságod

A városnak ezek a peremkerületei a Zala folyó bal partján, az egykori, történelmi várostól északra és nyugatra található. Történelmük során részben önállóan, majd a XIX., XX. század során fokozatosan egymással, illetve Zalaegerszeggel egyesülve fejlődtek. A települések közül a legnagyobb „szervezőerőt” talán Andráshida fejtette ki.

Andráshida, Gébárt, Apátfa, Neszele, Vorhota, Kaszaháza

Andráshida település az Árpád-korban, feltehetőleg a XII. században jött létre, stratégiaileg fontos helyen. A Zala folyó széles, mocsaras völgyben folyik, a szabályozás előtt nagy berkeket hozott létre – átkelni csak ott lehetett, ahol a két oldali völgytalpak viszonylag közel voltak egymáshoz. Zalaegerszeg környékén ilyen hely volt a kaszaházi átkelő, illetve a Körmend felé vezető úton ez az andráshidai átkelő. A folyó bal partján lévő dombokon több kisebb település jött létre, legkorábban a 2011-ben Gébárt kapcsán említett Lovászi; a minden valószínűség szerint egyesülő településeket később Sövényfalvának, Jegenyének is nevezték, utalva a másik településnevekre is. A hidat a XV. század elején Szenterszébeti Terjék András építtette, ezután tűnik fel az Andráshida településnév, s a helynevek közül a XVI. század végére már csak az Andráshida maradt egyeduralkodónak. Az első birtokosok valószínűleg az első megszállók jogán bírták a település(eke)t. Nemcsak itt, hanem Kutas (a mai Kis- és Nagykutas) területén is voltak birtokaik, és Gébártot már adományként kapták II. András királytól. Gébárt, illetve a szomszédos Neszele viszont neve alapján német telepítésűnek látszik, a helyi birtokosok mindkét települést uralták a középkor során. Az első ismert birtokosok, Fábián és Vince vitézek voltak, Fábián lett az őse a középkor neves zalai családjai közül a Kutasinak és a Terjéknek.¹¹⁸ A birtokosok gazdagságát jelzi, hogy templomot is tudtak építeni: a mai Zalaegerszeg egyik becses műemléke a Zala árteréhez közel álló, XIII. századi templom, melyet írásból először 1278-ból ismerünk, de ennél korábbi építésű. Eredetileg Szent András tiszteletére épült, ma Mindenszentek a titulusa; bár a XVII. században, a török pusztítások nyomán romossá vált, a következő évszázadtól, újra és újra felújítva, kibővítve szolgálja a katolikus közösséget.¹¹⁹

¹¹⁸ Varga Kálmán György: Andráshida nyolc évszázada I. Apátfától Gébártig, Bukicsától Zsigérig. Zalaegerszeg, 2011. 50-51. p.(továbbiakban Varga Kálmán György I.)

¹¹⁹ Németh József: Egerszegi örökség. Zalaegerszeg, 2008. 47. p.

Néhány éve, 2013-ban, a legutóbbi felújítás során az oltár elé temetve találták meg a feltételezett alapító/kegyúr sírját. A középkori plébánia elenyészett, a település a XVIII. század első felében a török korban is folyamatosan működő zalaegerszegi plébánia filiája lett, majd a század közepére leválasztották és az alsóbagodi plébániához került.¹²⁰

Andráshida, ahogy említettük, a középkorban helyi nemesek birtoka volt, a Terjékek helyére később az Ákosházi Sárkány család lépett. A török kori harcok idején is lakott maradt, az itt álló híd stratégiai fontosságú volt, ahol őrség állomásozott, hírlövő mozsárral felszerelve. A lakosok a töröknek is meghódoltak, hogy adófizetés ellenében megóvják életüket.¹²¹ Így a település a XVIII. században fejlődni kezdett, az 1770-es összeírásban 61 családot vettek számba, 362 fővel, köztük 12 mesterembert, korcsmárost. 16 nemesi család volt, és egy zsidó kereskedő is működött a községben. Az úrbérrendezés 1778-ban valósult meg¹²², a legfőbb földesurak a Farkas és a Sidi család voltak, ötven év után viszont a Nagy, Viosz, Gombossy, Márton családok uralták a községet, amelynek lakossága lassan, de folyamatosan gyarapodott.

A jobbágyfelszabadítás és tagosítás nyomán is az említett birtokosok illetve Szecsődy Pál maradtak a község nagyobb gazdálkodói (a határ 64 %-át bírták), a község művelésbe volt területeit rajtuk kívül az egykori nemesek és jobbágyok használták.

1872-ben Andráshida körjegyzőségi székhely lett, Apátfa, Boldogfa, Vorhota, Szenterzsébethegy, Ebergény közigazgatási központja. A helyi közösségi szerveződésekre talán az első példa az 1895-ben lérejevő Önkéntes Tűzoltó Egylet és az 1899-ben felállított ingyenes népkönyvtár.¹²³ Az 1899-es év érdekes eseménye volt, hogy az Andráshidával közvetlenül szomszédos Gébártot és a mellette lévő Neszelét Kaszaházához csatolták – Gébárt sorsa azután igen kalandosra sikerült, hiszen ezután 38 évig Kaszaháza része volt, 1933-ban, a település részeként Zalaegerszeghez került. 1938-ban kivált Zalaegerszegről, és Andráshida része lett. A másik, nyugat felől szomszédos kis falu, Apátfa, mely sok évszázadon át a kapornaki apátság birtoka volt, 1940-ben csatlakozott Andráshidához. A Zalán túli, jobbparti területek közül Vorhota egyesítése merült fel, mely a hídon keresztül jól megközelíthető volt. Az 1925-ben megfogalmazott alispáni kezdeményezés még Ebergénnyel együtt Szenterzsébethegyhez javasolta csatolni, két év múlva viszont már Andráshida lett a javaslat.

¹²⁰ Cselenkó 2019. 24.p.

¹²¹ Varga Kálmán György I. 57-60. p.

¹²² Varga Kálmán György I. 65-66.p.

¹²³ Varga Kálmán György I. 81.p.

Sok éves huza-vona után, 1950-ben Vorhota csatlakozott Andráshidához. Ebben az évben Szenterzsébethegy is bekerült az andráshidai közös tanácsba.¹²⁴

A község életében, a közlekedési, kereskedési, tanulási lehetőségekben nagy szerepe volt az itteni hídnak – a folyón több száz évig egy fahíd, majd 1914-től már egy modern, vasbeton híd ívelt át. 1913-ban megépült a Zalaegerszeget Zalalövővel összekötő vasútvonal (bár a helyiek ezt, rétjüket féltve nem támogatták), és az 1930-as években megindult a Zalaegerszeget Körmenddel összekötő autóbuszjárat is. (A hidat 1945-ben a visszavonuló németek felrobbantották, 1954-re építették újjá, egyúttal meg is növelték hosszúságát.)

A települések közösségi életének az iskola mindig szerves része volt. Az oktatás egyházi kézben történő megvalósulása miatt először a plébániák mellett találjuk az iskolákat – az andráshidai gyerekek is Alsóbagodba jártak sokáig, Gébárról pedig Egerszegre! A jelentős távolság miatt gyér volt az iskolalátogatás, ezért Csillagh Lajos táblabíró 1837-ben már javasolta, hogy Andrásrida Apátfával hozzon létre iskolát; ezt 1852-ben az andráshidaiak meg is erősítették a megyefőnöknek, majd egy újabb fordulattal 1874-ben Apátfa, Andrásrida, Gébárt és Vorhota számára a megyegyűlés elrendelte egy közös iskola létesítését. A négy község 10 év múlva döntött a közös épület megvásárlásáról, és meg is vették Andrásridán az épületet, melyet használni kezdtek, bár a tulajdonjogot csak később jegyezték be. Az épület, melyben egy tantermet és egy tanítói lakást is kialakítottak, a mai Gát utcában áll, később az óvoda működött benne, ma közösségi ház. Az első tanító a történésznek és szépírónak is kiváló Novák Mihály volt, aki fő művében összegyűjtötte az 1848/49-es szabadságharc zalai résztvevőinek történetét.¹²⁵ Az épületet 1910-ben bővítették, és két tanítóval (a Bálint házaspárral) működtek tovább.¹²⁶ Az andráshidai iskolába járó gébárti gyerekek miatt nem épült a két világháború között Kaszaházán iskola! A második világháború után az iskolai oktatás is átalakult, megvalósult a nyolc osztályos iskola, nőtt a gyermeklétszám és a körzetesítés folytán a teskándi és szenterzsébethegyi felső tagozatosok is idejártak – ezért 1958-ban új iskolaépületet kezdtek el építeni, sőt 1962-ben tovább bővítették az iskolát, hiszen ekkor már a hottói és bödei felső tagozatosokat is fogadták! Végül 1980-ban, majd 1987-ben, már a „zalaegerszegi” időben újabb tantermekkel, szertárakkal, közösségi teremmel gyarapodtak, 1992-ben átadták a tornacsarnokot.¹²⁷ Öveges József nevét 1984-ben vették fel, az épületben a József Attila Városi Könyvtár fiókkönyvtárat létesített, így az intézmény általános művelődési központtá alakult át.

¹²⁴ Varga Kálmán György I. 133-139.p.

¹²⁵ <http://tudastar.dfmk.hu/zalaiak?p=653>

¹²⁶ Varga Kálmán György I. 182.p.

¹²⁷ Varga Kálmán György I. 184-186.p.

Ma az általános iskola a tankerületi központ igazgatása alatt áll, a kulturális és közgyűjteményi feladatokat a Keresztury Dezső Városi Művelődési Központ és a Deák Ferenc Megyei és Városi Könyvtár látja el.

Mindezeket a fejlesztéseket rendkívül nagymértékben befolyásolta Andrászhida második világháború utáni fejlődése. Mint említettük, a község területe, az szomszéd kistelepülések idecsatolásával folyamatosan gyarapodott, Gébárt, Apátfa, Vorhota után Szentersébethegygel is közös tanácsot alakítottak (ezen a településrészen is működött iskola). A földosztás után, a szocializmus első éveiben egy kis termelészövetkezet alakult, mely hamar beleolvadt az 1950-ben létrehozott állami gazdaságba, mely 1949-ben Mezőgazdasági Gépüzem Andrászhida néven kezdett működni, birtokainak alapja pedig a környékbeli államosított középbirtokokból és a kisebb birtokosok kényszerű felajánlásaiból keletkezett. 1950. január 1-én jött létre az önálló Andrászhidai Állami Gazdaság, mely kezelésébe vonta a zalaegerszegi börtön Ságod - Bekeháza területén lévő rabgazdaságát is.¹²⁸ Ezzel egy hatalmas nagyüzem jelent meg a térségben, amely fokozatosan terjeszkedett, tucatnyi község határában szerzett földeket, kisebb termelészövetkezeteket olvasztott magába és egyre több embernek adott megélhetést. Andrászhida lakossága is növekedésnek indult, újabb utcákat kellett nyitni - így épült össze végleg Apátfával és Gébárttal - és folyamatosan bővíteni kellett a közösségi intézményeket. 1969-ben - a várossal történt egyesítés nyomán - Zalaegerszegi Állami Gazdaság lett a nagyüzem neve.¹²⁹ 1974-ben tovább bővült, ekkor egyesült a zalalövői állami gazdasággal.

A közlekedési viszonyok is javultak. A belföldi légiforgalomba Zalaegerszeget is be akarták kapcsolni, így alakították ki Andrászhidán a községtől északra lévő fennsíkon a repülőteret, melyet 1953. augusztus 30-án adták át a forgalomnak, de még évekig fejlesztették. A repülőtér nemcsak a polgári légi közlekedést szolgálta, hanem gazdasági (növényvédelmi, kereskedelmi) egészségügyi (betegszállítás) és sportcélokra is alkalmas volt. A polgári repülés 1967-től megszűnt, a repülőtér a korábban – 1958-ban – ide telepedő szovjet légvédelmi lokátorbázis fennhatósága alá került. Elhelyezésükre Hatházán került sor, az állami gazdaság házaiban, fabarakkokban, majd a 60-as években laktanyát, tömbházakat építettek számukra.¹³⁰ A szovjet csapatok kivonulása után a repülőtér és a házak a város kezelésébe kerültek, a repülőtér

¹²⁸ Varga Kálán György: Andrászhida nyolc évszázada II. A földreformtól a gazdasági reformig, a vagy 25 év a város permén. Zalaegerszeg, 2014. 142-143. p. (továbbiakban Varga Kálmán György II.)

¹²⁹ Varga Kálmán György II. 167.p.

¹³⁰ Varga Kálmán György II.

elsősorban sportcélokat szolgál, a felújított házakban lakásokat alakítottak ki, az ide vezető út mellé pedig vállalkozások települtek - egy újabb kis városrész alakul ki itt.

Az Andrászhida – Gébárt - Neszele - Ságod térségnek újabb fejlődési lehetőséget kínált fel, amikor 1979-ben átadták a gébárti szabadidő központot. A tó kialakítása az 1970-es évek közepén kezdődött, 1976-ban épült meg a völgyzáró gát, amely a Szentmártoni és Ságodi patakok vizének felduzzasztásával hozta létre a város egyik legfelkapottabb kiránduló- és közösségi helyszínét. A tó mellé települt ugyanis – a régi gébárti temető szomszédságába – a Kézművesek Háza, melyet 1983-ban adtak át. A ház - amely azóta több felújításon, bővítésen esett át – helyet ad számos kézműves mesterség gyakorlóinak, keramikusoknak, kovácsoknak, fafaragóknak, nemezelőknek és képzőművészeknek; jelenlegi működtetője a Keresztury Dezső Városi Művelődési Központ, tevékenységét a Zala Megyei Népművészeti Egyesülettel együttműködve végzi.¹³¹ A tó keleti oldalán az 1990-es évektől, a termálvíz kutatás nyomán melegvizet fürdőt, majd egy tekintélyes méretű aquaparkot alakítottak ki - ez utóbbiban nyaranta a Deák Ferenc Megyei és Városi Könyvtár strandkönyvtári szolgáltatása és rendszeres gyermek foglalkozások is várják a látogatókat. Ezek a fejlesztések átrajzolták Neszele és Ságod térképét, újabb utcák nyíltak, amelyek már szervesen összekötik a településrészeket, és újabb közösségi szolgáltatások, szerveződések szükségességével járnak.

Andrászhidán a gyarapodó lakosság művelődését a háború utáni években a politika és az állami gazdaság befolyásolta. A politika a művelődés tartalmát, irányát igyekezett meghatározni, az állami gazdaság a helyet biztosította – 1955-ben adták át a 400 férőhelyes művelődési otthont. A mozi a volt Svastics kastélyban működött (Andrászhidán 1950-ben került sor a falu villamosítására), majd felköltözött a művelődési házba... A művelődés motorjai a helyi pedagógusok voltak, a kulturális élet a tanács és a párt felügyelete alatt működött, az általános iskolából kikerült fiatalok számára a KISZ szervezet adott lehetőséget. Igyekeztek a felnőttek számára is előadásokat szervezni, de a rádió-televízió vonzásával nehéz volt lépést tartani.¹³² A rendszerváltozás azonban új energiákat szabadított fel a közösségszervezés terén, megszűntek a korábbi párt- és állami ellenőrzések, ideológiai korlátok. Andrászhidán is létrejött egy olyan civil szerveződés, amely összefogja a hagyományápoló, kulturálódni vágyó közösséget.

Interjú Horváth Ernőnével, az „Igazgyöngy” Hagyományőrző Egyesület szakmai vezetőjével

Az „Igazgyöngy” Hagyományőrző Egyesület népdalkörének 25 éves tevékenysége.

¹³¹ <http://www.kereszturyamk.hu/kh/bemutatkozas>

¹³² ld. Varga Kálmán György II.199-209. p.

A mi közösségünk is -- mint talán minden ilyen csoport -- alulról való kezdeményezéssel jött létre Andrásfidán, 1995 januárjában. A '60-as évektől kezdve sok fiatal család költözött ide a környékbéli falvakból. Gyerekeiknek óvónőjeként megismertem őket. Megtudtam, hogy sokan szeretnek dalolni, s arra bízattak, hogy alakítsunk pávakört.

Az andráshidai iskola akkori igazgatónőjét, Ekler Emmát kértem, hogy keressen nekünk dalkörvezetőt. Örültem, hogy régi ismerősöm, Vajda József jött segíteni. Néhány alkalom után rám hagyta a dalok tanítását, annak minden örömeivel és nehézségeivel együtt. Gyermekkorom dalos játékait ugyan tanítottam már az óvodásoknak, de éreztem, hogy ez sokkal nagyobb feladat. Nem véletlen, hogy eddig nem vállalkoztam rá, amikor Vajda József vagy gyermekkori tanítóm, Horváth Károly is bízott. Gyermekkoromtól ismerem mindkettőjük néprajzi munkásságát. Ezek, meg az andráshidai dalos kedvű asszonyok igyekezete erősítették az önbizalmamat. Elvállaltam a feladatot.

Négy évig csak asszonyok jártak a próbákra. Az iskolában volt erre módunk minden hétfőn este. Kezdetől fogva szerepeltünk a helyi rendezvényeken, és sikerrel rendeztük meg a Szüreti Felvonulást. Egyre több városi és a környékbéli szereplésre kaptunk meghívást, 1996-ban már Szlovéniába, Csentebe is. 1997. április 5-én bemutatkoztunk a Pávakörök Megyei Találkozásán Csesztregen. A zsűri tagja, Budai Ilona népdalénekes megdicséret bennünket. Ezután még nagyobb lelkesedéssel tanultuk a dalokat.

A zalaiak mellett más tájegységek dalaival is ismerkedtem önszorgalomból, de jó lehetőség volt erre a Vass Lajos Népzenei Szövetség továbbképzése nyaranta Szigligeten és a KÓTA képzése Lajosmizsén. Ez utóbbi két éves volt, szakdolgozattal zárult és „Alapfokú Művészeti Oktató” képesítést adott. Eleinte önerőből fedeztük kiadásainkat, de egységes öltözetünkhöz már az Andrásfidai Iskolától és a Baromfifeldolgozó Vállalattól is kaptunk támogatást. Helybeli vállalkozóktól (Olasz István, Smolics János, Györe János) majd a mindenkori városrészi képviselő közbenjárására Zalaegerszeg Önkormányzatától is. 1999-ben egyesületté alakultunk, „**Igazgyöngy**” **Hagyományőrző Egyesület** néven közhasznú bejegyzést kaptunk. Azóta az egyesület felelős a Népdalkör működési feltételeinek biztosításáért, céljaink megvalósulásáért. Fő tevékenységi területünknek és feladatnak a következőt jelöltük: népdalok tanulása, zalai népszokások színpadra- és filmre vitele, ezek bemutatása - évente 30-35 alkalommal - szociális és kulturális intézményekben, egyházi és társadalmi ünnepeken és fesztiválokon, akár határon túl is.

Három év múlva országos pályázatoktól is kérhettünk és általában kaptunk vissza nem térítendő támogatást. Bővíthettek és bővültek szakmai és társadalmi kapcsolataink megye- és országszerte, sőt a Kárpát-medence távolabbi részeiben élő és tevékenykedő csoportokkal is. Meghívást kapunk a Falumúzeumba a Márton napi tollfosztóba minden évben. A Menyasszonykikérést, a Lakodalmas részleteit, a Rönkhúzást, a Betlehemest is sokszor és sok helyen bemutattuk már... Más szokásokat is színpadra tettünk. A Zala megye az én hazám és a Szép Zalában születtem rendezvény sorozatok nagyon sokunknak jelentett élményt, bemutatkozási lehetőséget, alakított élő kapcsolatokat. Ezekben az években a magunk fajta civil szervezetek Zalaegerszegen nagyon jó segítséget kaptak az MMIK intézményétől, azon belül is Szabóné Robb Arankától, aki kitűnő közművelődési szakember és lelkes népművelő volt. Tudom, hogy sok nagy tudású zalaegerszegi néprajzi szakember segítette őt a szervezésben, de úgy vélem, hogy az ügynek a motorja ő volt.

Az általunk készített kisfilmek egy része honlapunkon található. Két CD-t is sikerült készíttetnünk. Az utánunk következő generáció könnyebb helyzetben lesz, ha szeretne ismerkedni múltunk egy-egy szeletével, mert a sorozatok előadásait DVD-re rögzített formában hívhatja segítségül.

Egyesületünk 25 éve változatlan törekvésekkel működik. Fontosnak tartjuk a hagyományok őrzését és továbbadását, mert úgy gondoljuk, hogy csak az érti és értékeli dalainkat, népmeséinket, nyelvünket gazdagító szólásokat és közmondásokat, csak az tud olvasni a népi faragás, szöttes, hímzés formavilágából, aki ebben a kultúrában gyökerezik, s tárgyi kultúrája igen gazdag. Kézművességünk formavilága mellett zenénk, dalaink, táncaink egyedülállóak. Nagyon igaz ez szűkebb hazánkban, a nyugati végeken megmaradt értékeinkre is. Bár az emberek érdeklődése nagyon változó kultúránk e szelete iránt, nekünk erőt ad a dalok szeretete, a baráti összetartozás és az a tudat, hogy tevékenységünkkel fontos értékeket mentünk át az utánunk jövőknek.

Eredményeink:

2001-ben Zalaegerszeg Kultúráért Díj,

2005-ben Megyei Közművelődési Nívódíj.

2012-ben A Vass Lajos országos népzenei versenyen **Nagydíj**.

KÓTA Országos minősítésünk **Aranypáva** fokozatú.

Különdíjak a Zalai népszokások bemutatásáért és filmre vételéért.

2020-ban szeretnénk évfordulót ünnepelni és a KÓTA minősítón a legjobbat kiérdemelni.

Létszámunk 20 fő, az idén egy fiatal fiú is csatlakozott hozzánk. Többet is szeretnénk, de más nem vállalkozott. Szerepléseink száma évente 35 körül van. Felkészülési helységül több éven át egy kis házat béreltünk az önkormányzattól. Az idei évtől a többi andráshidai civil szervezettel együtt a volt óvodából alakított Községi Házban kaptunk helyet. Ez komfortosabb és több lehetőségünk van az együttműködésre. A dalköri próbákat kezdetben az andráshidai óvodában, majd az iskolában tartottuk, ami később ÁMK-ként működött. Az ÁMK megszűnése és az iskolák működésének megváltozása után kerestünk magunknak külön próbahelyet. A Gébárti út 3. számú házat kaptuk bérbe az önkormányzattól jutányos áron. A ház felújítását, berendezését, karbantartását, valamint a hozzá tartozó telek rendben tartását mindvégig magunk végeztük. A régi óvoda megüresedésével alakítottuk ki új saját próbatermünket önerőből, a településrészi önkormányzat és a fenntartó Keresztury VMK anyagi támogatásával. Andráshidán tevékenykedik a Keresztury VMK kihelyezett művelődésszervezője, aki hivatalosan az Andráshidai Művelődési Házat vezeti egy személyben. Rajta keresztül tartjuk a kapcsolatot a VMK-val.

Minden évben írunk pályázatokat. Ebből sikerült készíttetnünk újabb fellépő ruhát, utaznunk minősítőkre, fesztiválokra és távolabb élő baráti csoportokhoz, valamint biztosítanunk szakember segítségét.

Pózva

Pózva Zalaegerszegtől északi irányban fekvő kisközség volt, a Zala folyó bal partján. A település nevét szláv eredetűnek tartják, a XIII. század közepén már biztosan létezett, mert 1255-ben már mint létező birtokot említi egy oklevél. Helyi nemesek mellett a nagyhatalmú Németújvári családnak is birtoka volt, akik a XV. század elején hűtlenség miatt elvesztették birtokaikat, köztük Kemend várát, melynek uradalmához a falu tartozott. Ekkor a Gersei Pethő család kapta meg; a XVII. században elnéptelenedett, majd a XVIII. században a Festeticsek birtokába ment át.¹³³ A Festetics családnak itt nagy erdei voltak, amelyeket rendkívül szakszerűen kezeltek. A XIX. század végén azonban eladták az erdő egy részét kisbirtokosoknak, akik azután kivágták és szántóként, legelőként használták.¹³⁴ A községen haladt keresztül a Zalaegerszeget Zalabérrel és Sümeggel összekötő országút, 1890-től pedig vasútállomása is lett, az Ukk-Zalaegerszeg-Csáktornya vasútvonal mentén. Pózában templom

¹³³ Holub József: Zala megye története a középkorban. 2.Községek története. Kézirat.V.1296-1296.p. (továbbiakban Holub)

¹³⁴ Szakács 2012. 89-91.p.

nem volt, csak iskola létesült; a nagy változást az hozta a település életében, hogy az I. világháború idején itt, a község határában létesítették az Osztrák-Magyar Monarchia egyik hatalmas hadifogolytáborát. A község és a lovassági gyakorlótér közötti, egyébként Zalaegerszeg város tulajdonában álló területen építették fel 1915-ben a mintegy 20 000 fő befogadására tervezett, saját vízvezetékkel, csatornázással, villanyvilágítással ellátott tábor. A hadifoglyokat 1918-tól leszerelők katonák, menekültek, illetve köztörvényes és politikai okokból internáltak váltották fel. Ez utóbbi, a politikai okokból történő internálás az 1920-as évek elején, a konszolidálódó viszonyok közepette egyre tarthatatlanabbá vált; így a kormányzat 1924-ben ezt megszüntette és a tábor helyén, átalakítva az épületeket, kihasználva a meglévő infrastruktúrát és a kiváló természeti környezetet, a Népjóléti Minisztérium 1925-ben létrehozta a tüdőbetegeket gyógyító Vass József Zalai Munkásszanatóriumot.¹³⁵Később, még a világháború idején ideg-és elmeosztállyal is bővült. Tulajdonképpen ma is ezt a gyógyító funkciót tölti be – a Zalaegerszegi Megyei Kórház bővítését a belső területen nem tudták megoldani, ezért számos osztályt kihelyeztek a külső kórházba, mely így a legnagyobb munkaadó is lett a környéken. (A Zala folyó mentén kavicsbányászás is folyt, az így létrejövő bányatavak ma magántulajdonban vannak.)

Pózva 1963-ban lett Zalaegerszeg része; az iskolai oktatás később megszűnt, volt egy fiókkönyvtára itt a József Attila Városi Könyvtárnak, de aztán ez is bezárt. A rendszerváltozás környékén, 1989-ben merült fel a helyiekben, hogy létre kellene hozni egy olyan civil szervezetet, amely a helyi közösség ügyeit szolgálja: Így jött létre a Pózvai Összefogás Egyesület.

Interjú Tanai Zsuzsával, a **Pózvai Összefogás Egyesület** elnökével

Az egyesület először Összefogás Egyesület néven alakult meg. A Zala Megyei Kórház Külső Kórházának egyik helyiségében, 1989 júniusában 8-an gyűltek össze és ott határozták el az egyesület alapítását. Legfőbb célként Pózva kulturális-közösségi életének felkarolását tűzték ki.

Az első vezető Kaszás Istvánné volt, aki egészen 2014-ig irányította az egyesület tevékenységét. Kezdetektől helyet kaptak a közösségi házban; az épület önkormányzati tulajdonban, az egyesület kezelésében van. Jelenleg 30 tagjuk van, elnökük Tanai Zsuzsa. Önkormányzati támogatást kapnak évről-évre, ez segíti céljaik megvalósítását.

¹³⁵ Gyimesi Endre: Hadifogolytábor Zalaegerszegen az első világháború idején (1915-1918). Kézirat, Deák Ferenc Megyei és Városi Könyvtár.

Tevékenységi körükbe közösségi rendezvények - kirándulások zenés-táncos rendezvények, vetélkedők - szervezése mellett településszépítési feladatok is tartoznak, pl. őszi nagytakarítás, fásítás stb. Szeretnék elérni, hogy az infrastrukturális viszonyaik is javuljanak. E célok megvalósítása érdekében együttműködnek a településrészi önkormányzattal, a polgárőrséggel, a helyi alapítvánnyal, valamint a Keresztury Dezső Városi Művelődési Központtal. Különleges kapcsolatot ápolnak a Forrás Pszichiátriai Egyesülettel és a Szív- és Érbetegek Egyesületével.

Ságod

Ságod Zalaegerszegtől északra, egy patak mellett fekvő település volt, névadását német eredetűnek tartják, akárcsak Gébártot és Neszelét – lehet, hogy az Árpád korban volt itt egy német megtelepedés. (Más vélemények szerint a ság=domb képzős alakja, és magyar eredetű.) Írásban először 1336-ban tűnt fel, de a település nyilván korábbi, mert már idevaló nemesek birtokügyeiről szól az oklevél. Népes helység lehetett, a XVI. századi oklevelek számos helyi nemeset említenek. A falu a középkorban két részre is vált, a nemesek Nemesságodban éltek, mellette pedig a jobbágyok Pórságodban (egyek szerint Polczaságodban).¹³⁶ Pórságod a török megszállás idején elnéptelenedett, a másik Ságodon a nemesek- a Ságody és Zarka család - kitartottak. Előbbi család kihalt, a birtokok a koronára szálltak. Újabb birtokosok jöttek, pl. a Hegyi család. Hegyi Énok ságodi erdejében tartották 1843. május 23-án a Deák Ferencet dicsőítő május ünnepséget, melyről a Honderü. c. folyóirat is megemlékezett¹³⁷. (Ez az erdő a ságodi temetőtől nyugatra helyezkedett el – a falu környékén lévő erdőket oly mértékben irtották ki, hogy 1794-ben a vármegye zár alá vette az itteni erdőket; a fahiány oly mértékű volt, hogy 1827-ben a ságodi és a kaszaházi nemesek puskákkal és vasvillákkal harcoltak az erdei vesszőkért.¹³⁸)

Ságodban templom nem volt, a legkorábbi, 1726-os összeírástól kezdve mindig a zalaegerszegi plébánia filiája volt. Az 1871-es községi törvény szerint kisközségként tartották számon. A XX. század első felében körjegyzőségi székhelyként működött, Kiskutassal és Nagykutassal együtt. Bekeháza 1890-től lett a község része. A településen több egyesület is alakult, Polgári

¹³⁶ Holub VI. 1372-1373.p.

¹³⁷ Kiss Gábor - Molnár András: A tekintetes megye közönségének alázatos szolgája. Dokumentumok Deák Ferenc életéből. Zalaegerszeg, 1988. 27-28.p.

¹³⁸ Szakács 2012. 92. p.

Lövészegyesület, Önkéntes Tűzoltó Testület, Levente Egyesület. Az első világháború után új iskolaépületet is emeltek, a vezető tanító Csernel Gyula volt.¹³⁹

Ságod 1969-ben lett a város része. A falutól északra volt a katonai lőtér és gyakorlótér, amely nem kedvezett a fejlődésének, azonban a településrész az 1970-es években a Gébárti-tó létrejöttével mégis gyarapodni kezdett, amely a kétezres évektől, mikor megépült a termálfürdő és az Aquapark, nagy lendületet kapott. Új utcák nyíltak, létrejött a kapcsolat a városrészek között, és a belterülethez kapcsolódóan az északi ipari park, illetve legújabban az autóiipari tesztpálya. A lakosság is gyarapodik, iskola ugyan már nincs Ságodban, de óvoda igen, amely a közösségi házzal együtt szolgálja a lakosság igényeit. A Deák Ferenc Megyei és Városi könyvtár fiókkönyvtárat üzemeltet itt, és évente több programot is szervez. A településrészen élénk közösségi élet folyik, melynek szervezője a Gyöngyvirág Nyugdíjas Egyesület.

Interjú Karáth Ferencsel, a **Gyöngyvirág Nyugdíjas Egyesület** elnökével

Az egyesület elődje 2007. februárjában alakult meg *Gyöngyvirág Nyugdíjas Klub* néven, elnökének Kónya Miklósnét választották, ő 2018-ig vezette az egyesületet. A klub megalakulásakor még nem volt kész a ságodi közösségi ház, az alsó óvodaépületben tartottuk a foglalkozásokat.

Kezdetben 21 fő volt a tagság és március 8-án már megünnepeltük a Nőnapot. Ugyanekkor megalakítottuk a dalkört, elindult a felkészülés. A dalkör folyamatosan szép eredményeket ért el, a legmagasabb kitüntetés, az *Arany Páva* díjat 2016-ban kapta meg. Jelenleg 60 főre nőtt a tagság létszáma, a klub 2013-ban egyesületté alakult. Az egyesületet 2018-tól Karáth Ferenc vezeti. Havonta 1-2 foglalkozás a jellemző, 2-3 órában.

Az egyesület működésének alapját a tagok évi 2000.- Ft/fő tagdíja és a pályázatokon elnyert (döntően önkormányzati) támogatások teszik ki. Egyesületünk tagja a Nyugdíjasklubok és Idősek „Életet az éveknek” Országos Szövetsége Zala megyei szövetségének. Szükség szerint együttműködünk társegyesületekkel, intézményekkel (pld.: társklubok, civil egyesületek, Deák Ferenc Megyei és Városi Könyvtár).

Főbb programjaink az alábbiak:

Részt veszünk a városi jótékonyági rendezvényeken (Fánky fesztivál, Aquapark jótékonyági nap; az Idősek Hónapja rendezvényei közül jellemzően a sport, keresztretjévényfejtő és

¹³⁹ Békássy Jenő: Zalavármegye feltámadása Trianon után. (Zalai fejek). Budapest, 1930. 215-216.p.

kulturális témákban. Nagy élmény minden évben a prószafesztivál, a farsang, a gébárti szalonnasütés, a nyár végi lecsóparti, különösen pedig a novai aratófesztivál, ahol sok szép eredményt értünk el az évek során.

Méltóan megünnepeljük a nemzeti ünnepeket, és házi süteményekkel hangulatos vendégváro karácsonyokat szervezünk. A közösségi házat és környékét rendszeresen takarítjuk és rendben tartjuk. A *Te szedd* mozgalomban rendszeresen szemetet gyűjtünk a településünk különböző részein.

Minden évben megtartjuk a közös névnapot és a kerek évfordulósok ünnepét, amelyen vacsorával süteménnyel és zenével kedveskedünk az ünnepelteknek.

Rendszeresen, évi 1-2 alkalommal részt veszünk színházi előadáson, vagy kulturális jellegű kiránduláson. Sok szép kirándulást szerveztünk hazánk tájainak megismerésére, eljutottunk többek között Pécsre, a Parlamentbe, Sopronba, a Velencei tóhoz, Eger és környékére, Szegedre és Pusztaszerre. A jövő évben harmadszor fogunk kirándulni Erdélybe. Ezzel az utazással most már szinte minden nevezetes helyet meg fogunk látogatni.

Az évek alatt több egészségügyi és ismeretterjesztő előadás is volt egyesületünkben. Kiemelhető a Deák Ferenc Megyei és Városi könyvtár által szervezett 2018-19. évi előadássorozat, az *Ezüstkorban is aktívan*, ami nagy sikert hozott és sok ismeretet adott a tagoknak.

A létszámban a csökkenő változást legtöbbször az élet írja, ilyenkor méltóképpen elbúcsúzunk eltávozó társainktól.

Csácsbozsok

Csácsbozsok két településből jött létre, a mai 76-os országúttól jobbra illetve balra elterülő két faluból, Csácsból és Bozsokból. A két települést 1888-ban egyesítették. Bozsok nevét a szláv bog=isten szóból eredeztetik, hasonlóan Csács nevét is szláv eredetűnek tartják.¹⁴⁰ Mindkét település a zalavári apátság birtoka volt. Bozsok a Göcsej határát képező hatalmas dombok között bújik meg, egyik fő haszonvétele korábban az erdő volt. A török harcok idején elnéptelenedett, sokáig puszta volt, csak a XVIII. században kezdett újra benépesedni, de nem volt egy jelentékeny település. Csács ellenben a nagyértékű, nagyjelentőségű szőlőhegyek peremén települt meg, a Válicka patak és a Zala folyó összefolyása felett. Ez a dombhát már ősidők óta lakott volt, évezredekkel ezelőtt, kissé keletebbre földvárat is építettek az itt lakó emberek. Az biztos, hogy a zalavári apátság birtokai között szerepelt, bár az 1019-re keltezett oklevél minden bizonnyal hamisítvány, de a XIV. századtól, 1335-től ismert már ezen a néven. Főbb értékei közé tartozott a szőlőhegy, annak haszna, illetve az erdő, melynek haszonvétele inkább az újkorban jelentkezett. Csács egyik nagyjelentőségű műemléke a középkori alapítású temploma – az első írásos említés előtti megtelepedés bizonyítéka, hogy a korábban gótikus stílusúnak elkönyvelt templom alatt egy kisebb méretű, XIII. század második felére keltezhető templom maradványai kerültek elő, és olyan edénytöredékek, amelyek az itt élők viszonylagos jómódjáról tanúskodnak. Ezt támasztja alá a későbbi átépítés is, vagyis az itt élő közösség, illetve a földesúr (az apátság) volt olyan anyagi helyzetben, hogy ezt megtehetette. A XV-XVI. századból származó leletek, kályhacsempék ugyancsak a jólétről tanúskodnak,¹⁴¹ ezt valószínűleg a szőlő és bor jövedelmeknek lehet betudni. A település a törökkori harcok idején elnéptelenedett, a szőlőhegyi birtokok művelésébe viszont bekapcsolódtak az egerszegi lakosok, sőt a várvédő hajdúk is, akik azonban nemigen akartak dézsmát fizetni a földesúrnak. A török háborúk vége felé, 1697-ben aztán több hajdúcsalád ki is telepedett az elhagyott csácsi területre, majd a zalavári apátság - amely nagy nehezen kiszabadult a göttweigi apátság alárendeltségéből, és visszatért a pannonhalmi főapátsághoz - német telepeseket hívott ide, így vegyes lakosságú település alakult ki itt, amely egyházilag egy ideig filiaként a zalaegerszegi plébániához tartozott, de a XVIII. század közepén levált róla, 1777-től pedig, mikor a szombathelyi egyházmegyét létrehozták és a Válicka pataknál húzták meg az egyházmegyei határt, a veszprémi püspökség fennhatósága alatt maradt. A falu fontos birtokrésze volt az apátságnak, tisztartó is lakott itt. Itt volt az első iskola is, az egyház fenntartásában. A község

¹⁴⁰ Pais 289. p.

¹⁴¹ Kvassay Judit: A város területén napvilágra került középkori kerámialeletek tanulságai. In: Zalaegerszeg évszázadai. Várostörténeti tanulmányok. Szerk.: Kapiller Imre. Zalaegerszeg, 1997. 53-55.p.

szoros kapcsolatot ápolt Zalaegerszeggel, elsősorban a szőlőhegyi birtokok kapcsán, számos esetben hagytak az egerszegi lakosok itteni célokra, kereszteteket állítottak stb. A csácsiak Egerszegre jártak a boltokba, piacra, szomszédos volt a legelőjük. A mai Berzsényi utca vonalán lehetett eljutni Csácsba és Bozsokra, átkelve a Válicka berkein.

Csácsbozsok sokáig földműves település maradt, iskoláját azonban mindig megőrizte, ez - és az ott tanító pedagógusok, pl. Fülöp István, a megyei könyvtár későbbi igazgatója - jelentették a közösségi erőt a település lakossága számára. Az egyesített település 1963-ban került Zalaegerszeghez, amelyhez a kiépülő új balatoni műút sokkal jobb megközelíthetőséget is kínált. Megkezdődhetett a gyorsan gyarapodó Zalaegerszeg keretében ennek a városrésznek a fejlődése is: főleg a jobban megközelíthető csácsi részen nyíltak új utcák, határában bővült az egykori vágóhídból kialakuló Zala Megyei Húsipari Vállalat (ez a középkorban létező Ölyvesfalva területén jött létre). A lakosság szaporodásával a régi iskola is egyre szűkebbnek bizonyult, így 1992-ben a régi falu felett, a Patkó utca és a szőlőhegyre vezető út mentén építették fel az új iskolaépületet, óvodával és könyvtárral. Az intézmény 1994-ben felvette a zalaegerszegi születésű, kiváló csillagász, „égi mechanikus” Izsák Imre nevét. A régi iskolaépületben 1995-ben a hiányszakmákat oktató Dán Termelőiskola nyitotta meg kapuit. Az Izsák Imre Általános Művelődési Központ, melyben kettős funkciójú könyvtár is működött, 2013-ban, a közoktatás állami kézbe kerülése után megszűnt, de a feladatai egyben maradtak. Az óvoda és a könyvtár önkormányzati fenntartású maradt; a könyvtár először a Zalaegerszegi Városrészek Művelődési Központja része lett, majd 2016-ban, az Apáczai Csere János Tagkönyvtár létrejöttével a Deák Ferenc Megyei és Városi Könyvtárhoz került, ma Gábrriel József Könyvtár és Művészeti Műhely néven működik. A közművelődési feladatokat a Keresztury Dezső Városi Művelődési Központ itteni tagintézménye látja el. Az épülethez 2018-ban a Zalaegerszegi Tankerület beruházásában új szárnyat építettek, ebben kapott helyet a könyvtár és az előadások, civil szervezetek számára egy rendezvényterem.

Interjú Kozmáné Gál Bernadettel, a **Csácsbozsoki Művelődési Ház** munkatársával

Az iskola és a közművelődés kapcsolata

Az Izsák Imre Általános Iskola épülete az ÁMK megszűnése után is helyet biztosít a közművelődésnek, 2016-tól a Keresztury Dezső Városi Művelődési Központ Csácsbozsoki Művelődési Ház Tagintézményének.

A Csácsbozsoki Művelődési Házban élénk közösségi és kulturális élet zajlik, az itt működő intézmények és civil egyesületek aktív részvételével és a helyi lakosság széleskörű

bevonásával. Programjaikon azonban nem csak a településrész lakóit, közösségeit, hanem a városból illetve a környék településeiről idelátogató vendégeket is szívesen látják.

Rendezvényeiken minden korosztály számára lehetőséget kínálnak a szabadidő hasznos és kellemes eltöltésére, a közösségi életre, a tanulásra, a kreativitás fejlesztésére, a magyar és a helyi kultúra értékeinek megismerésére, a hagyományok ápolására és megőrzésére.

Hívnak és várnak mindenkit, aki tanulni, művelődni kíván, művészeti és közösségi élményekkel szeretne gazdagodni.

Az Izsák Imre Általános Iskola központi helyet foglal el a csácsbozsoki városrész életében. Az épület az óvoda mellett helyet ad a közművelődésnek, a könyvtárnak, a településrészen működő kluboknak és civil egyesületeknek. Olyan kiemelkedő közösségi élet működik itt, amely példaértékű mások számára is. A közművelődés szorosan együttműködik az iskola, az óvoda, a könyvtár, a civil egyesületek és klubok vezetőivel és egymás munkáját segítve, kiegészítve kínál tartalmas lehetőségeket a szabadidő hasznos eltöltésére.

A gyerekek, a fiatalok kulturális tevékenységeken keresztül történő szocializációja elengedhetetlen abból a szempontból, hogy a fiatal megtanulja a közösséghez történő alkalmazkodást. A fiataloknak lehetőséget kell teremteni szabadidejük hasznos eltöltéséhez. Olyan kezdeményezéseket kell támogatni, amelyek segítik önkifejezésüket, kreativitásukat. A szabadidő hasznos eltöltése egyben alternatívát is jelent deviáns időtöltési formákkal szemben. Éppen ezért szükséges a fiataloknak olyan rendezvényeket, koncerteket, tanfolyamokat, táborokat, kulturális rendezvényeket, közösségi programokat szervezni, melyek számukra elérhető, amelyek kiváltják érdeklődésüket.

Az iskola, a könyvtár és a közművelődés közös szervezésében számos program valósul meg.

A Művelődési Házban egyre több civil csoport végzi tevékeny munkáját. Igyekeznek önállóan működni, de szükségük van az intézményi háttérre. Szervezői munkával módszertanilag segítik programjaik összeállítását, lebonyolítását, aktívan részt vesznek mindennapjaikban; lehetőségeikhez mértén igyekeznek anyagi támogatást nyújtani számukra.

Csácsbozsoki Évgyűrűk Nyugdijas Klub

A Nyugdijas Klub már 15 éve, jelenleg 82 taggal működik. Kéthetente keddenként kerül sor a klubfoglalkozásukra, egy vidám közösségi estre. A településrészen élő nyugdíjasok nagy számban vesznek részt a programokon, aktív közösségi munkával támogatják a településrész és a művelődési ház munkáját. Szívesen vállalnak szereplést a rendezvényeken, a városban és

a szomszédos településeken is: vers-és prózamondásban, színdarabban, táncos előadásban, dal- és nótacsokor előadásban. A városi vetélkedők aktív résztvevői és sikeres helyezettjei, sok hagyományörző rendezvény házigazdái. A klub vezetője: Nagy József László

Csácsbozsoki Évgyűrűk Dalkör

A csácsbozsoki Évgyűrűk Nyugdíjas Klub énekelni szerető lelkes kis csapatából alakult 2014. áprilisában a jelenleg 26 főt számláló Évgyűrűk Dalkör, akiknek élete szorosan összefonódott a csácsbozsoki városrész életével és évek óta színesítik fellépéseikkel a városrész rendezvényeit. Nem hiányozhatnak a tavaszi borversenyről, a májusfa kitáncolásról, a szeptemberi borútról, a Szent Iván-éji tűzugrásról, egyházi rendezvényekről, szobor avatóról, keresztzsztelésről, a helyi nyugdíjasok köszöntéséről, az iskola alapítványi báljáról.

Több városi rendezvényen is bemutatkoztak, pl. a zalaegerszegi nyugdíjas klubok Ki-Mit Tud vetélkedőjén, az adventi rendezvényeken, visszatérő fellépő vendégek az olai, a páterdombi, az andráshidai és a kertvárosi városrészben. Minden évben rendszeresen meglátogatják a szociális otthonokat és műsorral kedveskednek. Vidéken sikeresen szerepelnek a nemeshetési Gesztenye, és a zalaapáti Katonadal Fesztiválon, a környező települések falunapjain. Fellépéseik során magyar nótákat, katonadalokat, egyházi énekeket, valamint könnyűzenei számokat énekelnek. Repertoárjuk folyamatosan bővül, ismert operett és musical dalok is szerepelnek palettájukon, hogy közönségük minél szélesebb rétegét tudják szórakoztatni.

A dalkör vezetője Varjasi Gábor. Az Izsák Imre Általános Iskolában heti rendszerességgel próbálnak, hogy fellépéseiken eredményesen tudjanak szerepelni.

A **Csácsbozsoki Tűtáncoltatók Foltműhelye** 2014 februárjában alakult meg azzal a céllal, hogy lányokat-asszonyokat szervezzen be egy foltvarrás nevű "mozgalomba", ahol hasznos időtöltéssel foltmunkákat lehet készíteni maguk, ill. a közösség számára. Az általuk készített darabok közt vannak apróbb kellékek (telefontartó, táskák, neszesszerek), használati tárgyak (kötények), sőt nagyobb darabok is, mint például az ágytakarók, párnák, melyek kézzel és géppel készülnek. A klub létrejöttéhez nagyban hozzájárult a 2014 májusában befejeződött tanfolyam, melynek keretében mintegy 10 óra időtartamban varrásfoglalkozás volt. Ezeken az alkalmakon többen részt vettek, sőt, a záró rendezvényen felvetették egy saját foltvarró klub megalakításának lehetséges gondolatát. Ez a gondolat indította útjára a kis „céhet”. Kéthetente szerdánként jönnek össze és Takács Zoltánné Éva vezetésével készítik csodálatos munkáikat. Évente több kiállítást tudhatnak maguk mögött és egy regionális szakmai napot, ahol több

csoportot látnak vendégül és oszthatják meg tapasztalataikat. A májusban megrendezésre kerülő regionális találkozóra az egész Dunántúlról érkeznek vendégek.

A klub idén ünnepli megalakulásának 5. évfordulóját, melynek méltó megünneplését az adventi kiállítás kapcsán tervezi.

A közösségi tevékenységek működése

Évgyűrűk Nyugdíjas Klub: minden hónap 1. és 3. kedd 17.00-20.00

Klubvezető: Nagy József László

Évgyűrűk Dalkör: minden csütörtökön 17.00-20.00

Klubvezető: Varjasi Gábor

Csácsbozsoki Tűtáncoltatók Foltműhely: minden hónap 1. és 3. szerda 16.00-19.00

Klubvezető: Takács Zoltánné

Női torna: minden hétfő és csütörtök 18.00-19.00

Foglalkozás vezető: Kócse Ágnes

Gábrriel József Könyvtár és Művészeti Műhely - Gyermek olvasó klub: havonta egy alkalom.

Klubvezető: Csaplár- Nagy Franciska könyvtáros

Csácsbozsok-Nemesapáti Sportegyesület

Kapcsolattartó: Lukács Péter elnökhelyettes

Labdarúgó szakosztály edzések:

- felnőtt: kedd, szerda, péntek
- Ifjúsági: kedd, péntek
- Bozsik program: hétfőtől péntekig minden nap

Teke szakosztály: mérkőzések hétfőn és szerdán folyamatosan

Természetjárás: természetjáró gyalog- és kerékpártúrák

Szervező: Herkliné Ebedli Gyöngyi